

HISTORIATIETEEN LAITOKSEN JULKAISUJA

1. Juhlajulkaisu Aulis J. Alasen 60-vuotispäiväksi Acta Universitatis Tamperensis. Ser. B. vol. 4. Tampere 1966.
2. Leena Kaukiainen, Pikkuvaltiot kansainvälisen kriisin varjossa. Turvallisuuskysymys Ruotsin, Suomen ja Tanskan julkisessa keskustelussa lokakuusta 1937 marraskuuhun 1938. Tampere 1977.
3. Subjektiivisuuden ongelma historiantutkimuksessa. Historian jatkokoulutusseminaari Tampereella, 24.—25.11.1978. Tampere 1979.
4. Kaupunkihistorian seminaari Tampereella 21.—22.1.1979. Tampere 1979.
5. Venäjän vähemmistökansallisuudet tsarisminvastaisessa taistelussa 1800-luvulta vuoden 1917 vallankumouksiin. Neuvostoliittolaisten, puolalaisten ja suomalaisten historiantutkijoiden seminaari Tampereella 17.—18. marraskuuta 1979.
6. Vilho Hämäläinen, Karjalan kannaksen venäläinen kesäasutuskysymys maamme itsenäisyyden kaudella. Tampere 1983.
7. Viljo Rasila, Teollistumiskauden muuttoliikkeet. Mikrohistoriallinen tutkimus Tampereen seudulta. Tampere 1983.
8. Pertti Haapala, Matkalla vapauden valtakuntaan eli nuoren Marxin historiankäsitys. Tampere 1984.
9. Tuula-Maria Mokko, Pentti Renvallin historiankäsitys historismin luomaa paradigmaa murtamassa. Tampere 1986 (1984).
10. Markku Hyrkkänen, Aatehistoriallisesta metodista. Tampere 1984.
11. Pertti Luntinen, Venäläisten sotasuunnitelmat Suomen separatismia vastaan. Tampere 1984.
12. Pertti Luntinen, Yleisen historian ongelmia. Unescon työ historiankirjojen parantamiseksi. Tampere 1985.
13. Juhani Sarsila, Historian väärennöksiä ja väärentämisen Johdatus motiivitypologiseen tarkasteluun. Tampere 1987.
14. Petri Juuti, Miksi Ryti erosi? Tampere 1990.

* 9 5 1 4 4 2 5 8 4 7 *

28,00

ISBN 951-44-2584-7

ISSN 0358-9498

ISBN 978-952-03-0389-1 (pdf)

TAMPEREEN YLIOPISTO
Historiatieteen laitoksen julkaisuja 14

PETRI JUUTI

MIKSI RYTI EROSI?

Tampere 1990

SAATTEEKSI

Risto Ryti luopui presidentin tehtävistä samalla tavalla kuin oli ne ottanut vastaan: ajatellen maansa etua vaikeana aikana. Seuraavilla sivuilla pyrin antamaan lukijalle kokonaiskuvan Rytin erosta. Toivon, että näin voisin täyttää sitä aukkoa, joka on tutkimuskirjallisuudessa Rytin kohdalla.

Tämän mieltäni kauan kiehtoneen pikku tutkimuksen valmistuminen ei olisi ollut mahdollinen ilman useiden henkilöiden apua. Kiitokset FM Olavi Anttilalle, joka innosti minut aiheeseen, työn ohjaajalle professori Viljo Rasilalle, apulaisprofessori Seikko Eskolalle, FT Vilho Hämääläiselle ja professori Olli Vehviläiselle. Erityiset kiitokset venäjän kielen taitajalle, FK Leo Levaselle sekä HuK Elsi Maijalalle, joka väsymättä jaksoi käydä läpi lukuisia eri versioita työstä. Kiitokset myös kaikille muille, jotka ovat edistäneet työn valmistumista.

Tampereella 2.1.1990

Petri Juuti

ISBN 951-44-2584-7
ISSN 0358-9498

TAMPEREEN YLIOPISTO
Jäljennepalvelu
Tampere 1990

SISÄLLYSLUETTELO

1. PAKO PERIKADON UHATESSA?.....	3
2. SUOMI SUURVALTOJEN PURISTUKSESSA.....	5
21. Yhdysvaltojen ja Saksan painostamana.....	5
22. Ryti pelkää raskasta rauhaa.....	12
23. Linkomiehen diktatuurisuunnitelma.....	14
3. RAUHANNEUVOTTELUISTA RIBBENTROP-SOPIMUKSEEN.....	16
31. Moskovan neuvottelut.....	16
32. Presidentinvaihdossuunnitelma etenee.....	20
33. Ribbentrop-sopimus.....	26
4. MADAME KOLLONTAYN VAATIMUKSET.....	33
41. Hallituskriisi.....	33
42. Kollontayn viesti.....	35
43. Viestin sisältö.....	41
5. TOIMINTAA KULISSIEN TAKANA.....	45
51. Sopimuksen riitauttamista harkitaan.....	45
52. Ryti kritisoi marsalkkaa.....	47
53. Mannerheimin muistio.....	49
6. HERRASMIESSOPIMUS PÄÄMAJASSA.....	51
61. Walden toimii.....	51
62. Tapaaminen päämajassa.....	53
63. Terveys erosyynä.....	57
7. PRESIDENTTI VAIHTUU.....	59
71. Linkomies valmistelee lakia.....	59
72. Valtiosääntö ja presidentin ero.....	62
73. Hallitus eroaa.....	66
8. PIENEN SISÄPIIRIN RATKAISU.....	68
LÄHDELUETTELO.....	72
LIITTEET.....	76

1. PAKO PERIKADON UHATESSA ?

"Valtioneuvostolle.

Harkitessani maamme nykyistä vaikeata ja uhanalaista asemaa olen joutunut siihen vakaumukseen, että ylin toimeenpanovalta sekä sotilas- että siviilihallinnon alalla olisi tällä hetkellä keskitettävä samalle henkilölle. Tämän aikaansaamiseksi olen päättänyt luopua tasavallan presidentin toimesta. Päätökseni, johon myös on vaikuttanut se, että terveyteni monivuotisen raskaan vastuun ja työtaakan johdosta on käynyt horjuvaksi, ilmoitan täten kunnioittavasti Valtioneuvostolle tiedoksi ja asianomaisia toimenpiteitä varten.

Helsingissä 1 päivänä elokuuta 1944.

Tasavallan Presidentti
Risto Ryti.

Kansliapäällikkö Bruno Kivikoski.¹

¹ Valtiopäivät 1944 Pöytäkirjat I, s.515-516.

Näin kuului pääministeri Edwin Linkomiehen eduskunnalle lukema presidentti Rytin erokirje. Kuten kirjeestä käy ilmi, Ryti erosi ensimmäisenä päivänä elokuuta 1944. Valtioneuvostolle osoittamassa kirjeessään hän perustelee eroaan sotilas- ja siviilihallinnon yhdistämisen tarpeellisuudella sekä horjuvalla terveydellään.

Kirjallisuuden antama kuva erosyistä poikkeaa selvästi Rytin kirjeessä esitetystä virallisesta selityksestä. Olli Vehviläinen kiteyttää artikkelissaan "Saksa ja Suomen irtautuminen jatkosodasta" syyt Rytin eroon seuraavasti: "...Rytin oli väistytävä, ellei muuten niin siksi, ettei neuvostohallitus ilmeisestikään hyväksyisi häntä neuvottelukumppanikseen." Taustavaikuttimena Vehviläinen näkee 26.päivänä kesäkuuta 1944 solmitun Ryti-Ribbentrop-sopimuksen.² Tämä Ribbentrop-sopimuksen nimellä tunnettu Rytin kirje Saksan johtajalle Adolf Hitlerille on suurimassa osassa asiaa sivuavaa kirjallisuutta katsottu pääsyyksi Rytin eroon.³ J.K. Paasikivi sen sijaan pohtii päiväkirjassaan, oliko ero nähtävä pakona auttamattoman perikadon uhatessa.⁴ Sakari Virkkunen taas ei suoranaisesti ota kantaa asiaan, mutta korostaa Rytin heikkoa terveyttä.⁵

Kaikkia näitä edellä mainittuja selityksiä on epäiltävä jo niiden ristiriitaisuuden takia, mutta myös siksi, että Rytin eroa ja siihen johtanutta kehitystä ei ole perinpohjaisesti tutkittu. Kattavimman kuvan näistä tapahtumista saa Paavo Hirvikallion tutkimuksesta "Tasavallan presidentin vaalit Suomessa 1919-1950" sekä pääministeri Linkomiehen ja valtiovarainministeri Väinö Tannerin poliittisista muistelmista - varsinaista Rytin eroon keskittyvää tutkimusta ei ole tehty.⁶ Siksi onkin aiheel-

² Vehviläinen, s.163.

³ Esim. Jyränki 1981, s.73; Kallenautio, s.251;

⁴ Polvinen 1980, s.86.

⁵ Paasikivi 1985, s.22.

⁶ Virkkunen, s.260-310.

⁶ Hirvikallion tutkimus vuodelta 1958 on melko perusteellinen, mutta mm. uuden lähdemateriaalin ja tutkimuskysymysten erilaisuuden takia asiaa voidaan

lista selvittää, miksi Ryti erosi ja miksi juuri elokuun ensimmäisenä päivänä. Ketkä olivat mukana sopimassa asiasta ja mitä sovittiin? Ja miksi valinta kohdistui marsalkka C.G.E.Mannerheimiin, vanhaan valkoiseen kenraaliin, sillä jos Rytin eron perimmäisenä tarkoituksena oli Ribbentrop-sopimuksesta irtipääsy ja sitä kautta tien avaaminen rauhanneuvotteluille, niin eikö olisi ollut tarkoituksenmukaisempaa valita joku silloisen ulkopoliitiikan vastustajista - esimerkiksi Paasikivi - kuin toinen sen tukipilari toisen tilalle?

Suurimpana ongelmana tutkimusta tehdessä on ollut arkistomateriaalin yksipuolisuus. Työn kannalta keskeisintä aikaa eli heinäkuuta 1944 käsittelevää kirjallisuutta on runsaasti, mutta alkuperäisaineistoa esimerkiksi Linkomiehen ja puolustusministeri Rudolf Waldenin osalta on todella niukasti.⁷ Päälähteiksi ovat muodostuneet eri yksityiskokoelmat - lähinnä siksi, että sota-aikana päätösvalta oli keskittynyt presidentille, valtioneuvostolle ja päämajalle - sekä Sotasyyllisyysoikeuden arkisto Valtionarkistossa. Yksityiskokoelmista tärkeimpiä ovat Risto Rytin, Väinö Tannerin ja L. A. Puntilan kokoelmat. Nooteissa esiintyvät lyhyet esittelyt eri henkilöistä ovat pääosin J.K.Paasikiven muistelmien II-osan loppuun kootusta henkilöhakemistosta.

2. SUOMI SUURVALTOJEN PURISTUKSESSA

21. Yhdysvaltojen ja Saksan painostamana

⁷ vielä perustellusti tarkastella. Linkomieheltä ei ole muistelmien lisäksi jäänyt mitään muuta pääministerikauteen liittyvää materiaalia. Waldenin osalta Yhtyneitten Paperitehtaitten keskushallinnon arkistosta löytyi seuraavan sisältöinen paperi: "Pyyntöstä minulle tunnettuna asiana vakuutan täten, ettei isälläni jalkaväenkenraali Rudolf Waldenilla ollut tapana tehdä mitään muistiinpanoja asioistaan ja ettei mitään sellaisia ole olemassa hänen Valtioneuvoston jäsenysajaltaan v:lta 1940-44, minkä hänen perheessään asuneena tiedän. Helsingissä lokakuun 4:pnä 1945. Todistavat:". Vakuutuksessa ei ole allekirjoitusta. (Kenraali oli kuollut lokakuussa 1944.)

Suomen jouduttua sotaan marraskuun viimeisenä päivänä 1939 painosti presidentti Kyösti Kallio Rytin suostumaan pääministeriksi - aikaisemmin edistyspuoluelainen Ryti oli toiminut mm. valtiovarainministerinä ja Suomen Pankin pääjohtajana. Vuonna 1925 hän oli puolueensa presidenttiehdokkaana, mutta hävisi vaalin toisella kierroksella Lauri Kristian Relanderille. Maaliskuussa 1940 solmitun Moskovan rauhan jälkeen seurasi rauhantila, jonka monet suomalaiset poliitikot kokivat vain väliaikaiseksi. Ryti vertasi Suomen asemaa tulivuoren rinteellä elämiseen. Tulivuori ei kuitenkaan ollut vielä purkautunut, kun Suomeen oli saatava uusi presidentti: Kyösti Kallio halvaantui elokuun 27.päivänä, jonka jälkeen Ryti ryhtyi hoitamaan presidentin tehtäviä.⁸

Mannerheim oli yhä ylipäällikkönä - presidentti Kallio oli talvisodan syttyessä nimittänyt hänet tähän tehtävään Suomen hallitusmuodon antaman mahdollisuuden mukaan. Kallio oli 7.12.1939 antanut erityisen määräyksen, jolla ylipäälliköstä tehtiin presidenttiin rinnastettava toimija suhteessaan hallitukseen. Käytännössä tämä tarkoitti sitä, että ylipäälliköstä tuli hallituksesta riippumaton. Moskovan rauhan jälkeen Mannerheimin asema jäi entiselleen. Tähän vaikutti varsinkin maaliskuussa 1940 puolustusministeriksi tullut Rudolf Walden. Presidentin vallan jakamiseen perustunutta ylipäällikön asemaa ei jatkossa vain säilytetty ennallaan, vaan jopa kehitettiin Waldenin ja Mannerheimin toimesta eteenpäin. Tavoitteena heillä oli ylipäällikön vuoden 1918 kaltainen rajoittamaton toimintavalta.⁹

Vaaleissa 19.joulukuuta 1940 valitsivat vuoden 1937 valitsijamiehet Rytin 288 äänellä presidentiksi Kallion loppukaudeksi. Poikkeuksellisen yksimielisyyden takana

⁸ Virkkunen, s.13-52. Toimiessaan valtiovarainministerinä ja Suomen Pankin pääjohtajana Ryti onnistui vakaannuttamaan markan arvon ja huolehtimaan valtion lainan maksusta Yhdysvalloille. Hänen toimintansa Kansainliitossa oli luonut hänelle kansainvälisen maineen huipputasoon talousasiantuntijana.

⁹ Jokipii, s.17-22; Jyränki 1967, s.38-41. Ylipäällikön valtuuksista vuonna 1918 katso Jyränki 1967, s.19-25.

oli halu löytää kaikille puolueille sopiva ehdokas ja vain Ryti täytti tämän ehdon. Osasyynä oli Neuvostoliiton ulkoasiainkomissaari V.M.Molotovin ilmoitus lähettiläs J.K.Paasikivelle: "...jos joku sellainen kuin Tanner, Kivimäki, Mannerheim tai Svinhufvud valitaan Suomen presidentiksi, niin teemme siitä sen johtopäätöksen, ettei Suomi halua täyttää Neuvostoliiton kanssa tekemänsä rauhansopimusta."¹⁰ Venäläiset halusivat Paasikivestä presidentin. Myös saksalaiset sanoivat sanansa asiassa: he kehoittivat ottamaan Molotovin ilmoittaman venäläisten toivomuksen huomioon, mutta myös ilmoittivat, ettei Paasikivi "miellyttänyt" heitä.¹¹ Rytin tultua presidentiksi muodosti pankinjohtaja Jukka Rangell hallituksen, jonka ulkoministerinä jatkoi Rolf Witting ja puolustusministerinä Rudolf Walden. Muiltakaan osin hallituksessa ei juuri tapahtunut muutoksia: Rytin mielestä uuden hallituksen tuli jatkaa entisellä linjalla. Uutena ryhmänä hallitukseen tuli Isänmaallinen Kansanliike, IKL, jonka edustajana oli Vilho Annala.¹²

Kesäkuun 25.päivänä 1941 alkanut jatkosota jatkui yhä, kun tuli presidentinvaalien aika. Helmikuun 15.päivänä 1943 samat valitsijamiehet valitsivat eduskunnan säätämän lain valtuuttamina Risto Rytin kahdeksi vuodeksi, mutta rintama hänen takanaan ei ollut enää rikkumaton: etenkin Walden ja maalaisliittolaiset ajoivat Mannerheimin valintaa. Hän ei kuitenkaan suostunut ehdokkaaksi.¹³ Vaalissa Ryti sai 269 ääntä - Rytin kohtalo "myrskyajan presidenttinä" oli sinetöity.¹⁴

¹⁰ Jokipii, s.23; Paasikivi 1979, s.127. T.M.Kivimäki oli ent.pääministeri, Suomen Berliinin-lähettiläs ja professori, P.E.Svinhufvud taasen ent.presidentti, joka oli tunnettu myös jyrkistä Neuvostoliiton vastaisista mielipiteistään.

¹¹ Rytin päiväkirja, s.17 (Sotasyyllisyysoikeuden arkistossa), VA.

¹² Rytin päiväkirja, s.15-16 (Sotasyyllisyysoikeuden arkistossa), VA. Ennen Rangellia oli entinen Maalaisliiton maatalousministeri (vuosina 1920-21) E. Y. (Eero Yrjö) Pehkonen yrittänyt hallituksenmuodostamista, mutta yritys kariutui sosiaalidemokraattien vastustukseen.

¹³ Skyttä, s.198-203.

¹⁴ Ilmaus "myrskyajan presidentti" on alunperin L. A. Puntilan.

Pääministeri Rangellin jätettyä hallituksensa puolesta eronpyynnön alkoivat hallitustunnustelut. Pääministeriksi tuli kokoomuksen eduskuntaryhmän puheenjohtaja, professori Edwin Linkomies. Hallitusta muodostettaessa jätettiin pois edellisessä kokoonpanossa mukana ollut Isänmaallinen Kansanliike. Tämä johtui lähinnä IKL:n tuntemasta vieroksunnasta sosiaalidemokraattien K. A. Fagerholmia kohtaan. Ulkoministeriksi tuli Henrik Ramsay ja valtiovarainministeriksi Väinö Tanner. Puolustusministeriksi ei Linkomiehen mukaan tullut kysymykseenkään kukaan muu kuin Rudolf Walden, jalkaväenkenraali, teollisuusmies ja ylipääällikkö Mannerheimin lähin uskottu. Linkomies katsoi Waldenin parhaaksi yhteyksien ylläpitäjäksi hallituksen ja ylipääällikön välillä. Walden ja Linkomies olivat vanhoja tuttuja, joten kaikki edellytykset sujuvalle yhteistyölle olivat olemassa.¹⁵

Uuden hallituksen oikeusministerinä säilyi Oskari Lehtonen. Muut ministerit olivat: sisäministeri Leo Ehrnroot, ministeri valtiovarainministeriössä Tyko Reinikka, opetusministeri Kalle Kauppi, maatalousministeri Viljami Kalliokoski, ministeri maatalousministeriössä N.A.Osara, kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeri Väinö V.Salovaara, ministeri kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriössä Toivo Ikonen, kauppa- ja teollisuusministeri Uno Takki, sosiaaliministeri K.A.Fagerholm, kansanhuoltoministeri K.J.Ellilä sekä ministeri kansanhuoltoministeriössä Jalo Aura.

Hallitus nimitettiin maaliskuun 5.päivänä 1943 ja toimintansa se aloitti seuraavana päivänä. Ensimmäisessä istunnossa pääministeri jätti käyttämättä tilaisuuden poliittiseen ohjelmanjulistukseen. Uudesta hallituksesta toivottiin kuitenkin Suomessa melko yleisesti rauhanhallitusta. Linkomiehellä olikin jo pääministerikautensa alusta asti tavoitteena politiikan suuntaaminen kohti

¹⁵ Linkomies, s.145-159; Tanner, s.42. Myös ajatus, että Rangell jatkaisi oli esillä. Hänen jatkomahdollisuutensa kuitenkin kariutuivat lähinnä Maalaisliiton vastustukseen.

rauhaa - tilanne ei kuitenkaan ollut otollinen.¹⁶ Puolustuspuheessaan Sotasyällisysoikeudelle hän mainitsee kolme tekijää, jotka muodostivat esteen ulkoasiainjohton rauhanpyrkimyksille. Ensinnäkin oli otettava huomioon Saksan voimakas asema: sillä oli luja ote Suomenlahden etelärannalla, huomattavat sotavoimat Pohjois-Suomessa ja Itämeren herruus. Toiseksi Suomen kansassa ja armeijan suurimmassa osassa vallitseva luottamus sotilaallisen tilanteen kestävyteen sekä kolmanneksi Suomen elintarviketilanteen riippuvuus Saksasta tapahtuvasta tuonnista.¹⁷

Jatkosodan alusta lähtien Yhdysvallat oli yrittänyt irrottaa Suomea sodasta. Joistakin vastoinkäymisistä huolimatta maiden väliset poliittiset suhteet olivat säilyneet toimivina. Juuri ennen hallituksen vaihdosta tuli Yhdysvalloilta kehoitus jatkaa rauhanmahdollisuuksia käsittelevää keskustelua. Eroamassa ollut hallitus ei siihen enääntänyt puuttua, vaikka jo heti Stalingradin saksalais-tappion jälkeen 3.päivänä helmikuuta päämajassa pidetyssä sotilasjohton ja hallituksen sisärenkaan neuvonpidossa päädyttiin yksimielisesti siihen lopputulokseen, että Suomen oli aika pyrkiä irtautumaan sodasta, jonka lopputulos häämötti tappiollisena.¹⁸

Syitä em. sisärenkaan muodostumiseen voidaan nähdä useita. Presidentti Kyösti Kallio ei ollut juurikaan puuttanut ulkopoliitiikan hoitoon. Varsinkin talvisodan aikana tarvittiin kuitenkin voimakasta ja määrätietoista ulkopoliitiikan hoitoa, joten pääministeri Ryti otti asiain hoidon käsiinsä ohi Kallion. Väli rauhaan siirryttäessä syntyi sitten Jokipiin mukaan spontaanisti sisäpiiri,¹⁹ joka hoiti erityisesti ulkopoliitiikan, mutta myös muut tärkeimmät asiat. Tämän syyn rinnalla voidaan kuitenkin varsinkin jatkosotaan tullessa nähdä se tekijä, että sujuva ja itsenäinen ulkopoliittinen päätöksenteko vaati tiettyjen turvallisuuspoliittisten ratkaisujen

¹⁶ Linkomies, s.209-219; Tanner, s.42.

¹⁷ Sotasyällisyys ak.II, s.489 (Linkomiehen puolustuspuhe), VA.

¹⁸ Kallenautio, s.242; Linkomies, s.219; Tanner, s.44-52.

¹⁹ Jokipii, s.28.

pysymistä salassa myös saksalaisilta. Niinpä asioista päätti varsin pieni ja valikoitunut joukko ihmisiä. Siitä huolimatta tietojen huomattiin usein vuotaneen.

Jo vuonna 1942 Neuvostoliitto oli useaan otteeseen tunnustellut rauhanmahdollisuuksia, mutta suomalaiset torjuivat tunnustelut, koska Suomen ja Saksan väliset suhteet eivät tehneet neuvotteluja mahdollisiksi. Myöskään Suomen mielipidekehitys ei ollut suotuisa rauhanajatukseksi. Maaliskuun 20.päivänä 1943 Yhdysvaltain asiainhoitaja Robert McClintock tarjosi hallituksensa "hyviä palveluksia" Suomen irrottamiseksi sodasta. Linkomiehen hallitus päätti tarttua tilaisuuteen ja tiedustella tarkempia yksityiskohtia Yhdysvalloilta Neuvostoliiton ehdoista rauhanneuvotteluille. Samalla päätettiin ottaa selville Saksan kanta asiassa.²⁰

Ulkoministeri Ramsay lähti Saksaan neuvottelemaan Saksan ulkoministerin von Ribbentropin kanssa. He tapasivat 26.päivänä maaliskuuta. von Ribbentrop vaati Suomea ehdottomasti lopettamaan "silmäniskut" Yhdysvaltojen suuntaan sekä tyrmäsi täysin kaikki haaveet sodasta irtautumisesta vaatien Suomen ja Saksan välisen poliittisen liiton solmimista. Yhtenä kohtana sopimukseen sisältyisi sitoumus, jonka mukaan kumpikaan osapuoli ei tee rauhaa erikseen.²¹

Matkan vaikutus oli muutenkin huono. Saksalaiset olivat panneet hallituksen vaihtumisen merkille askeleena kohti rauhanpolitiikkaa - nyt ulkoministerin vierailu vahvisti pahat aavistukset. Suomen hallitus päätti Saksan tyytymättömyydenkin uhalla odottaa vastausta rauhanneuvottelujen ehtoja koskevaan tiedusteluunsa. Samaan aikaan Saksa painosti Suomea antamaan ehdottoman kielteisen vastauksen USA:n tarjoukseen. Suomen hallituksen viivytyksiä Saksan lähettiläs von Blücher kutsuttiin 8.päivänä huhtikuuta Berliiniin. Huhtikuun 10.päivänä McClintock kävi

²⁰ Kallenautio, s.242; Linkomies, s.219; Tanner, s.44-52.

²¹ Blücher, s.362-364; Linkomies, s.222-223; Tanner, s.52-57.

Rytin luona antamassa vastauksen, jonka mukaan Yhdysvallat oli tarjoutunut luomaan suoran yhteyden Suomen ja Neuvostoliiton hallitusten välille, ei toimimaan tietojen välittäjänä. Koska Suomen hallitus ei saanut kaipaamaansa tietoa Neuvostoliiton neuvotteluehdoista, yhteys Yhdysvaltoihin katkaistiin. USA:n vastaus ja etenkin sen 17 vuorokauden toimitusaika viittasi siihen, että asiasta oli neuvoteltu Neuvostoliiton kanssa - näytti siltä, että neuvostohallitus ei halunnut tällaista välitystä asiassa.²²

Suomen katkaistua neuvotteluyhteyden von Blücher palasi Helsinkiin, mutta Saksa ei suinkaan ollut unohtanut von Ribbentropin Ramsaylle esittämiä vaatimuksia. Heti saapumistaan seuraavana päivänä 12.huhtikuuta von Blücher otti asian esille. Paktivaatimusta pohdittiin 14.päivänä hallituksen ulkoasiainvaliokunnassa. Kaikki sen jäsenet olivat sitoumusta vastaan. Asia päätettiin jättää kypsymään. Viikon valmistelun jälkeen, 21.päivänä huhtikuuta, ulkoministeri oli valmis esittämään vastauksensa Saksalle. Sitä käsiteltiin ulkoasiainvaliokunnassa. Sanaa "sopimus" ei käytetty koko paperissa, vaan sen sijaan käytettiin neutraalimpaa termiä "selitys". Selityksessä vakuutettiin Suomella olevan vakaa aikomus jatkaa puolustustaistelua, kunnes Suomen vapaus ja itsenäisyys oli turvattu ja idästä uhkaava vaara torjuttu. Ramsay antoi vastausluonnoksen 29.huhtikuuta von Blücherille tutustumista varten. Lähettiläs vaikutti tyytyväiseltä, mutta ilmoitti vielä harkitsevansa asiaa, mikä tarkoitti päätöksen siirtymistä Berliiniin. Tähän ulkoministeri oli pyrkinytkin - virallinen keskustelu suoraan Berliinin kanssa oli vältetty.²³

Toukokuun 6.päivänä pidetyssä ulkoasiainvaliokunnan kokouksessa Ramsay kertoi vastausluonnoksen tehneen hyvän vaikutuksen saksalaisiin, mutta joitakin muutoksia oli ehdotettu. Nämä muutokset raukaisivat koko hankkeen Suomen osalta. Vastaehdotuksessa oli lause: "Suomi tulee

²² Blücher, s.364-366; Linkomies, s.223-226; Tanner, s.57-62.

²³ Linkomies, s.226-231; Tanner, s.63-68.

jatkamaan taistelua Saksan rinnalla, kunnes molempia maita idästä uhkaava vaara on lopullisesti torjuttu." Ulkoasiainvaliokunnan enemmistö totesi sanonnan vaihtamisen tekevän selityksestä sopimuksen, jota ei edes Saksan elintärkeä tuonti korvaisi. Valtiovarainministeri Väinö Tanner vastusti sopimusta vedoten sisäpoliittisiin perusteisiin: sopimus tekisi yksimielisyyden maassa mahdottomaksi. Mannerheim piti vaatimusta von Ribbentropin henkilökohtaisen kunnianhimon säätelemänä tempuna. Presidentti Ryti kieltäytyikin paktista kuultuaan ylipäällikön neuvoilla ryyditettyä hallitusta.²⁴

Saksan painostus Suomea kohtaan näkyi kieltäytymisen jälkeen, paitsi elintarvike- ja viljatoimitusten viivyttämisinä ja lähettämättä jättämisinä, myös poliittisena painostuksena. Kun Unkarin, Romanian, Slovakian ja Bulgarian valtionpäämiehet vierailivat Hitlerin luona, Rytiäkin kehoitettiin tekemään samoin. Hän kieltäytyi tästä poliittista riippuvaisuutta osoittavasta eleestä, kylläkin hyvin diplomaattisesti.²⁵

22. Ryti pelkää raskasta rauhaa

Suomen Berliinin-lähettiläs T.M.Kivimäki kutsuttiin kesäkuun 23.päivänä Saksan ulkoministeriöön, jossa hänelle ilmoitettiin sopimusasian olevan loppuunkäsitelty. Elintarvikkeita alettiin jälleen toimittaa normaalisti Suomeen. von Ribbentrop ilmoitti hyväksyvänsä Linkomiehen 16.5.1943 sankarivainajien muistopäivänä pitämän puheen riittäväksi vakuudeksi. Puheessaan Linkomies vakuutti Suomen kansan taistelevan viimeiseen saakka ennemmin kuin heittäytyvän itäisen naapurinsa armoille.²⁶ Kysymys oli sillä erää pois päiväjärjestyksestä - Suomi oli saanut tahtonsa läpi ja säilyttänyt toimintavapautensa.

²⁴ Tannerin kokoelma 42, s.17-18, VA; Mannerheim, s.418-422; Linkomies, s.231-232.

²⁵ Mannerheim, s.418-422; Polvinen 1979, s.272.

²⁶ Mannerheim, s.422; Polvinen 1979, s.271-272.

Syyskuun 27.päivänä 1943 asetti hallitus erityisen "Ulkoasiain valmistelukunnan" selvittämään tulevia rauhaneuvotteluja koskevia poliittisia ja taloudellisia kysymyksiä. Valmistelukunnan puheenjohtajana oli Henrik Ramsay.²⁷ Edistystä rauhansiassa ei kuitenkaan tapahtunut. Vuoden 1944 alussa pääministeri Linkomies alkoi omien sanojensa mukaan pyrkiä rauhaan. Rauhaan pyrkimisen mahdollisti rauhallinen sisäpoliittinen tilanne sekä rintamatapahtumien vakiintuminen - kaikki siis tuntui olevan kunnossa. Linkomiehen mukaan hallituksen sisärenkas ei kuitenkaan antanut kauniin ulkokuoren peittää itseään.²⁸ Tähän sisärenkaaseen kuuluivat Linkomiehen hallituksen aikana presidentti Ryti, puolustusministeri Walden, ulkoministeri Ramsay, valtiovarainministeri Tanner, marsalkka Mannerheim sekä pääministeri itse.²⁹

Alkuvuodesta tapahtui ministerivaihdos: Maalaisliiton Toivo Ikonen, joka oli ministeri kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriössä, erosi ja hänen tilalleen astui 13.päivänä tammikuuta Väinö Kaasalainen. Jo ennen vuoden vaihtumista oli sosiaaliministeri K.A.Fagerholm vaihdettu Aleksii Aaltoseen.³⁰

Helmikuun 8.päivänä marsalkka kävi Rytin luona. Vierailunsa aikana hän totesi Saksan hävinneen sodan myös Neuvostoliittoa vastaan. Tästä Suomen olisi vedettävä johtopäätös pyrkiä rauhaan. Ryti vastasi suostuvansa rauhaan Moskovan rauhan ehtoillakin, mutta ongelmina olivat raskeampien ehtojen mahdollisuus ja saksalaisista eroon-

²⁷ Sotasyyllisyys ak.II, s.515 (Linkomiehen puolustuspuhe), VA; Virolainen, s.39-40. Varapuheenjohtaja oli kansliapäällikkö P.J.Hynninen ja jäseninä Rafael Erich, Carl Enckell, kenraaliluutnantti Oskar Enckell, Ragnar Furuohjelm, Antti Hackzell, Antti Kukkonen, J.K.Paasikivi, Oskar Reinikainen, Väinö Voionmaa, Lennart Heljas. Työskentely tapahtui eri jaostoissa, joiden puheenjohtajina olivat Erich, Paasikivi, Hackzell ja Voionmaa.

²⁸ Linkomies, s.299.

²⁹ Katso esim.Rusi, s.76-77.

³⁰ Linkomies, s.196-206. Syinä ministerivaihdoksiin olivat etupäässä sopeutumattomuus muun hallituksen politiikkaan - näin varsinkin Fagerholmin kohdalla - sekä yhteistyökyvyttömyys.

pääsy. Mannerheimista asia oli "sen ajan murhe". Rytin mielestä saksalaisilla oli tapana "vielä lopun jälkeenkin pitää sitkeästi kiinni siitä mihin ovat asettuneet." Tässä tapauksessa voisi seurauksena olla uusi sota, jossa jopa oman kansan "kanta voisi olla hyvin kyseenalainen ja kenties viedä sisällissotaankin." Siksi kaikkia mahdollisuuksia tuli harkita tarkkaan. Presidentti tiedusteli ylipäälliköltä, tottelisiko upseeristo kaikissa olosuhteissa ehdottomasti käskyjä. Mannerheim uskoi näin olevan. Ryti huomautti venäläisten saattavan asettaa sellaisia ehtoja, joita ei Suomessa voida hyväksyä. Siksi rauhanneuvotteluihinkin ryhdyttäessä oli sotilalliset asemat pidettävä mahdollisimman vahvoina.³¹

Ryti oli oikeassa ollessaan huolestunut saksalaisten joukkojen asemasta Suomessa mahdollisen erillisrauhan toteuduttua: jo syyskuusta 1943 lähtien oli Saksan sodanjohto varautunut Suomen vastarinnan romahtamiseen tai rauhantekoon. Hitlerin yleisohjeen n:o 50 mukaan tällaisessa tilanteessa tuli 20. Vuoristoarmeijan, jossa oli noin 200 000 sotilasta, vetäytyä Pohjois-Lappiin, mutta pitää Petsamon nikkeli-kaivokset hallussaan.³²

23. Linkomiehen diktatuurisuunnitelma

Helmikuun 6.päivän yönä Helsinkiä pommitettiin rajusti. Sekä Suomessa että ulkomailla tämä tajuttiin painostuksena Suomen johtoa kohtaan rauhanneuvotteluihin ryhtymiseksi. Myös USA ja Ruotsi ajoivat Suomea neuvotteluja kohti. Valtioneuvos J.K.Paasikivi lähtikin 12.2. hallituksen valtuuttamana tiedustelemaan rauhannehtoja Neuvostoliiton Tukholman-lähettiläältä madame Kollontaylta. He tapasivat kolmesti: 16., 19. ja 21.päivinä. Paasikiven kerrottua Neuvostoliiton ehdoista hallitukselle alkoi saatujen tietojen puntarointi. Kontaktit pyrittiin pitämään tiukasti salassa Saksalta ja matkan todellinen tarkoitus salata, mutta tuloksetta! Rytin mukaan von Blücher

³¹ Sotasyyllisyys ptk.I, s.107 (Rytin puolustuspuhe), VA; Rytin päiväkirja, s.96-98 (Sotasyyllisyys-oikeuden arkistossa), VA.

³² Vehviläinen, s.154-156.

sai omia teitään tietoonsa rauhanhankkeesta ja ilmoitti Suomen mahdollisen rauhateon olevan "Glatter Verrat", todellinen petos, josta Saksa tekisi kaikki johtopäätökset.³³

Neuvostoliitto teki 6.päivän lisäksi Helsinkiin kaksi muutakin suurpommitusta tasan kymmenen päivän välein. Pravdassa pommituksia kommentoitiin säännöllisesti 9.,18. ja 28.päivinä. Pommitusten syyksi mainittiin "suomalaisten valtaajien pakottaminen pois neuvostomaalta."³⁴ Suomalaisten päähän haluttiin ilmeisesti tulkia, ettei rauhanneuvotteluihin ryhtymistä tule harkita liian pitkään.

Helmikuun 25.päivänä Dagens Nyheter julkaisi uutisen Neuvostoliiton esittämistä rauhanehdoista. Seuraavana päivänä presidentti Ryti tarjosi Tamminiemessä lounaan, jolle osallistui ylipäällikkö sekä koko ulkoasiainvaliokunta. Tapaamisen aikana keskusteltiin Paasikiven Tukholman uutisista. Ylipäällikön mielestä Neuvostoliiton vaatima saksalaisten joukkojen internointi olisi mahdoton toteuttaa. Hän antoi ymmärtää vastuun asiasta kuuluvan hallitukselle. Tannerin mukaan keskustelussa ei syntynyt mitään ratkaisua, mutta heti Tamminiemestä poistuttaessa pääministeri Linkomies pyysi hänet virka-asuntoonsa keskustelemaan kahden kesken. Seuranneessa keskustelussa Linkomies oli pessimistinen rauhaan pääsemisen suhteen - hän kuitenkin pyrki siihen. Oman asemansa hän näki huonona ja pohti, olisiko mahdollista saada eduskunta ja koko maa mukaan ratkaisuun. Jos näin epäedulliset ehdot - Linkomies, kuten Mannerheimkin, piti saksalaisten internointivaatimusta vaikeimmin toteutettavana - olisi pakko hyväksyä, syntyisi riitaa ja hajaannusta, ehkä kansalaissota. Hän ei uskonut hallituksen tai oman arvovaltansa riittävän asian hoitoon. Myöskään Rytin, "jolla ei ollut ketään takanaan ja huono maine Liittolais-

³³ Rytin päiväkirja, s.98 (Sotasyyllisyys-oikeuden arkistossa), VA; Sotasyyllisyys ptk.I, s.107 (Rytin puolustuspuhe), VA; Polvinen 1980, s.10-27; Tanner, s.162; Vehviläinen, s.157-159.

³⁴ Pravda 9.2., 18.2. ja 28.2.1944.

maissa", joissa hänelle oli annettu "mainesana petturi", nimi ei tähän riittäisi. Asia hoitamiseksi oli maahan saatava uusi Mannerheimin johtama hallitus, sillä vain marsalkka saisi sekä kansan että armeijan hyväksymään huonotkin rauhanehdot. Hänelle oli luvattava, että Ryti eroaisi presidentin virasta. Tämän jälkeen eduskunta säätäisi lain, jonka perusteella pääministeri voisi väliaikaisesti hoitaa myös presidentin tehtävät. Vain näillä ehdoilla ylipäällikkö saattaisi suostua suunnitelmaan.³⁵

Muistelmiinsa Linkomies on kirjoittanut, ettei Ryti voinut erota heti ja Mannerheimia voitu sen jälkeen valita hänen tilalleen. Jos näin olisi tehty, pääministeristä olisi tullut siinä tapauksessa hallitusmuodon mukaisesti muutamaksi välipäiväksi valtionpäämies. Tämä ei käynyt, koska silloisissa oloissa oli otettava huomioon Saksan taholta odotettavissa olevat toimenpiteet ja koska "huomattavalle osalle kansaa" nimi "Linkomies" oli "punainen vaate". Tanner ei suostunut suunnitelmaan, koska "Linkomies esitti täydellisen diktatuurisuunnitelman", jossa Mannerheimin käsiin olisi luovutettu presidentin, pääministerin ja ylipäällikön valtuudet. Linkomiehen mukaan Tanner kieltäytyi, koska hänestä ylimmän sotilas- ja siviilivallan yhdistäminen ei ollut sopivaa ja koska hänellä luultavasti oli ennakkoluuloja marsalkkaa kohtaan. Pääministeri ei luopunut ajatuksestaan: hän puhui siitä puolustusministeri Waldenille, joka kertoi siitä edelleen Mannerheimille. Waldenin mukaan marsalkka kuitenkin kieltäytyi jyrkästi varsinkin siksi, ettei hänen mielestään ollut mahdollisuuksia rauhan pikaiseen saavuttamiseen.³⁶

3. RAUHANNEUVOTTELUISTA RIBBENTROP-SOPIMUKSEEN

31. Moskovan neuvottelut

³⁵ Sotasyyllisyys ak.IV, s.348 (Tannerin muistiinpanoja vuosina 1943-1944 tapahtuneista keskusteluista), VA; Tannerin kokoelma 42, s.85, VA; Linkomies, s.308-310.
³⁶ Sotasyyllisyys ak.IV, s.348 (Tannerin muistiinpanoja vuosina 1943-1944 tapahtuneista keskusteluista), VA; Hirvikallio, s.124-125; Juva, s.542; Linkomies, s.309-310.

Maaliskuun 26.päivänä valtioneuvos Paasikivi ja entinen ulkoministeri Carl Enckell lähtivät Tukholman kautta kohti Moskovaa - vihdoinkin päästiin suoraan kosketukseen Kremlin kanssa. Tämän tapaamisen, joka yritettiin pitää salassa saksalaisilta, teki mahdolliseksi mm. Ruotsin välitys sekä Neuvostoliiton Tukholman-lähettilään madame Alexandra Kollontayn ruotsalaiselle kabinettsihteeri Bohemanille vakuuttama Moskovan hyvä asenne.³⁷

Paasikivi ja Enckell matkustivat Moskovaan etupäässä saamaan selvennystä Neuvostoliiton ehtoihin, mutta myös tämentämään ehtoja toteutettavaan muotoon sekä tekemään vastaehdotuksia. Neuvotteluissa, joista vastasi Neuvostoliiton puolella pääasiassa ulkoasiainkomissaari Molotov, ei kuitenkaan Kollontayn vakuutteluista huolimatta kuvastunut "hyvä asenne". Rauhanehdot olivat Suomelle raskaat ja ne hylättiin 14.päivänä huhtikuuta, koska katsottiin tällaisin ehdoin toteutettavan rauhan murskaavan itsenäisyyden. Hallitus kuuli asiassa eduskuntaa, joka antoi luottamuslauseen ehtojen torjumiselle. Linkomiehestä ehtojen olisi täytyntä olla paljon kohtuullisemmat, jotta Suomen kansa olisi saatu vakuuttuneeksi siitä, että rauha oli parempi vaihtoehto kuin sodan jatkaminen. Hänestä näillä ehdoilla olisi ollut kohtalokkaat seuraukset: olisi syntynyt myytti häpeärauhasta ilman pakkoa armeijan ollessa lyömätön ja poliittisen johdon menettäessä hermonsa ja pettäessä sen asian, jonka vuoksi oli ryhdytty taisteluun.³⁸

³⁷ Polvinen 1980, s.18-27. Kollontay tunsu Suomen hyvin: hän oli lapsena asunut Kuusaan hovissa - jota hän sanoi rakastaneensa (Kollontay, s.88) - sekä kirjoittanut kirjan suomalaisesta työväestä ("Suomalaisten työläisten elämä" vuodelta 1903). Hänen sukujuurensa viittasivat myös Suomeen: Kollontayn äidin isä oli suomalainen puutavarakauppias. Kollontay osasi ainakin lapsena jonkin verran suomea. Neuvotteluja hänen kanssaan ei kuitenkaan koskaan käyty suomeksi. Katso Kollontay, passim. Lisää Kollontaysta esim.Hauge. (Ruotsin ulkoasiainministeriön kabinettsihteeri vastaa Suomen ulkoasiainministeriön kansliapäällikköä.)

³⁸ Linkomies, s.332; Palm, s.43-86; Seppinen, s.199; Vehviläinen, s.157-159. Palmin kirja on tehty valtuuskunnan sihteerin Georg Enckellin

Saksalaiset eivät olleet tietämättömiä Moskovassa käydyistä neuvotteluista. Hitler antoi helmikuun puolivälissä ohjeen 20.Vuoristoarmeijalle kiirehtiä em. ohjeen n:o 50 mukaisia valmisteluja sekä käskyn viipymättä miehittää Ahvenanmaa ja Suursaari, mikäli Suomi luopuisi sodasta. Saksa painosti Suomea taloudellisesti, jotta rauhanpyrkimyksestä olisi luovuttu - esimerkiksi viljatoimitukset katkaistiin huhtikuun alussa. Myös aseiden vientiä Suomeen rajoitettiin. Suomen pitämiseksi ruodussa annettiin selviä uhkauksia sotilaallisista toimista, kun Suomessa toimivan saksalaisen yhteysesikunnan päällikkö kenraali Waldemar Erfurth tapaisi yleisesikunnan päällikön Erik Heinrichsin 28. ja 29.päivinä maaliskuuta.³⁹

Huhtikuun 22.päivänä pidetyssä Neuvostoliiton ulkoasiainkomisariaatin tiedotustilaisuudessa esitettiin Neuvostoliiton Suomen edustajille antamat välirauhan ehdot sekä todettiin, ettei "Suomen nykyinen hallitus tahdo karkottaa saksalaisia sotajoukkoja Suomesta" eikä tahdo rauhanoimaisten suhteiden palauttamista. "Se pitää parempana jättää maansa hitleriläisen Saksan vasalliuuteen."⁴⁰

Huhtikuun 27.päivänä pääministeri puhui Tannerin kanssa hallituksen vaihdosta ja viittasi myös 26.päivänä helmi-kuuta 1944 esittämäänsä suunnitelmaan. Tarkkoihin yksityiskohtiin hän ei kuitenkaan tällä kertaa mennyt. Hallituksen taholta ei myöhäiskevään aikana tehty rauhanaloitteita, vaikkakin Ruotsin Helsingin-lähettiläs Hans Beck-Friis kävi Ramsayn luona korostamassa Suomen vaikeaa asemaa. Tällä Linkomiehen mukaan tahdottiin ilmeisesti viitata siihen, että hallitusta olisi vaihdettava, jotta rauhanneuvottelut saataisiin käyntiin.⁴¹

muistiinpanojen pohjalta. Silloinen reservin kapteeni joutui tehtävään marsalkan määräyksestä. Hän oli Carl Enckellin veljenpoika.

³⁹ Erfurth, s.83-89; Seppinen, s.199; Vehviläinen, s.157-159. Lisää Heinrichsista ks. Turtola.

⁴⁰ Pravda 23.4.1944. Lausunnon antoi Neuvostoliiton ulkoasiainkomissaarin sijainen A.J.Vyshinskij.

⁴¹ Tannerin kokoelma 42, s.88, VA; Linkomies, s.336.

Toukokuun 13.päivänä julkaistiin Pravdassa Neuvostoliiton, Ison-Britannian ja Yhdysvaltojen hallitusten osoittama vetoamus "hitleriläisen Saksan sateliiteille" - Unkarille, Bulgarialle, Romanialle ja Suomelle. Vetoamuksessa Liittoutuneet korostivat, että irtautumalla sodasta ja lopettamalla yhteistyön Saksan kanssa "sateliitit" voisivat vähentää uhriensa määrää. Unkarin, Romanian, Bulgarian ja Suomen oli heti ratkaistava, "aikovatko itsepintaisesti pysyä toivottomassa ja tuhoisassa politiikassaan, vaikka niillä olisi vielä aikaa antaa osuutensa voiton saavuttamiseksi". Mitä kauemmin ne pysyisivät yhteistoiminnassa Saksan kanssa, sitä ankarampia tulisivat olemaan niille asetettavat ehdot.⁴²

Valtiollisen poliisin toukokuun raportissa maan johdolle katsottiin rauhantunnustelujen loputtua kaikenlaisten odotusten ja arvailujen vallinneen. Tämä tilanne loppui kuitenkin viimeistään valtakunnallisessa sankarivainajien muistojuhlissa 21.päivänä toukokuuta pidetyn puheen jälkeen. Puheessaan kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeri Väinö V.Salovaara korosti Karjalan erottamattomuutta maasta ja katsoi sen säilyttämisen muun maan yhteydessä koko valtakunnan elinehdoksi.⁴³

Rauhantunnustelujen aikaansaama välien kiristyminen Saksan kanssa muuttui vasta Neuvostoliiton aloitettua Karjalan Kannaksella tykistövalmistelun 9.päivänä kesäkuuta ja päivää myöhemmin suurhyökkäyksen. Suomen pääpuolustus-

⁴² Pravda 13.5.1944.

⁴³ Valpon toukokuulta laatima tilannekatsaus L.A.Puntilan kokoelmasta, kansio "Tilannekatsauksia 1943-44", VA. Tilannekatsaukset toimitettiin presidentille, valtioneuvoston jäsenille, ylipäällikölle, yleisesikunnan päällikölle, päämajan tiedusteluosaston päällikölle, päämajan valvontaosaston päällikölle, päämajan komento-esikunnan päällikölle, päämajan Kom.7.päällikölle, Suojeluskuntain päällikölle, ulkoasiainministeriölle (12 kpl), sisäasiainministeriön poliisiasiaien osaston päällikölle, Valtion tiedotuslaitokselle, tiedusteluosaston päällikön apulaiselle, maaherroille, läänien poliisitarkastajille, Helsingin, Turun ja Tampereen poliisimestareille, Valpon päällikölle, apulaispäällikölle, toimisto- ja osastopäälliköille sekä arkistoon.

asema murtui - se ei kestänyt massiivista hyökkäystä. Päämaja kääntyi heti 11.päivänä Saksan yleisesikunnan puoleen, jotta Hitlerin määräämät vientikiellot kumottaisiin. Koska saksalaisille oli hyvin tärkeää niin poliittisesti kuin sotilaallisestikin, ettei Suomen vastarinta murtunut, kaikki toimituskiellot poistettiin heti. Saksalaisista apua Suomelle vaati tarmokkaimmin 20. Vuoristoarmeijan ylipäällikkö kenraalileversti Dietel. Saksan merivoimat Suomenlahdella sekä noin 70 koneen vahvuinen ilmavoimien osasto avusti suomalaisten maarintamaa. Suomen sodanjohdo vaati kuitenkin jatkuvasti lisää apua, jolloin Saksalle tuli tilaisuus kiristää Suomelta jo pitkään haluttu poliittinen sitoumus. Puolustuspuheessaan Linkomies toteaa sotilaallisen tilanteen nopean huonontumisen vaatineen kiireellisiä poliittisia toimenpiteitä.⁴⁴

Pravdan 12.päivän numero käsitteli laajasti suurhyökkäystä. Artikkeleissa tuomittiin "suomalaisten tunkeutuminen Karjalan Kannakselle" sekä kerrottiin aluevaltauksista. Myös 14.-19.päivien numeroissa kuvattiin Kannaksen sotatapantumia.⁴⁵

32. Presidentinvaihtosuunnitelma etenee

Rintaman murtumisen jälkeiset päivät kuuluivat käytännön asioiden kuten siirtoväen evakuoinnin järjestämisessä, mutta myös uusi rauhanaloite ja hallituksen vaihtaminen tulivat jälleen ajankohtaisiksi. Kesäkuun 14.päivänä Linkomies keskusteli presidentinvaihtosuunnitelmastaan Waldenin kanssa, joka oli juuri palannut päämajasta Helsinkiin. Puolustusministeri esitti asian Mannerheimille, joka kuitenkin kieltäytyi ylipäällikön tehtäviin vedoten. Seuraavana kesäkuun 15.päivänä Linkomies pyysi Tanneria luokseen. Pääministeri kertoi Mannerheimin maininneen (Waldenille), että Suomen armeija oli lyöty. Tämän johdosta Linkomies tiedusteli Tannerilta, että eikö olisi muodostettava uusi hallitus, joka tekisi rauhan - hänen

⁴⁴ Sotasyysllisyys ak.II, s.510 (Linkomiehen puolustuspuhe), VA; Turtola, s.205; Vehviläinen, s.160.

⁴⁵ Pravda 12., 14.-19.6.1944.

hallituksensa tuskin enää saisi sitä aikaan. Tanner epäili, ettei enää kannattanut yrittää, ainakaan ei ennen kuin Viipuri olisi vallattu. Sitä ennen ei kansa uskoisi rauhan välttämättömyyteen. Tannerista olisi ollut hyvä, jos Linkomiehen hallitus olisi voinut tehdä rauhan: silloin seuraavalle hallitukselle ei olisi jäänyt rasitteita raskaasta rauhasta. Myös Linkomiehestä aloite oli tehtävä Viipurin menettämisen jälkeen: Mannerheimista olisi tehtävä pääministeri, mikä voisi olla eduksi rauhanehtoihin nähden. Pääministerin mielestä Tanner oli oikeassa siinä, että vaikeudet olisivat etupäässä sisäpoliittisia: kansa ei ennen Viipurin menettämistä hyväksyisi raskaita rauhanehtoja. Kaikki jälkiriitojen aiheet oli poistettava rauhaa tehdessä.⁴⁶

Myöhemmin samana päivänä oli valtioneuvoston istunto, jonka jälkeen Linkomies pyysi Tannerin luokseen. Linkomies kertoi Waldenin heittäneen esiin ajatuksen presidentinvaihdoksesta. Waldenin mielestä presidentinvaihdoksen jälkeen Mannerheim voisi kerätä kaiken vallan käsiinsä ja näin ajaa asioita suuremmalla auktoriteetilla. Tanner kommentoi tähän: "Jos kerran pukua halutaan vaihtaa, niin kai silloin on hattukin vaihdettava." Tanner tarkoitti tällä lausahduksellaan kannattavansa hallituksenvaihdoksen yhteydessä tapahtuvaa presidentinvaihtoa. Linkomies ja Tanner päätyivät Mannerheimin korrektilisuuden tuntien siihen lopputulokseen, että Rytin itsensä olisi parasta esittää asia marsalkalle. Jos molemmat suostuisivat suunnitelmaan, voitaisiin heti laatia laki presidentinvaalista ja samoin suorittaa välittömästi vaali eduskunnassa. Illalla valtioneuvoston istunnon jälkeen presidentti Ryti tiedustelikin Mannerheimilta, suostuisiko tämä ottamaan vastuulleen pääministerin tehtävät, jolloin tarpeellinen keskitys sotilas- ja siviiliasioissa syntyisi. Mannerheim kieltäytyi

⁴⁶ Sotasyysllisyys ak.IV, s.392-393 (Tannerin muistiinpanoja vuosina 1943-1944 tapahtuneista keskusteluista), VA.

suositellen kenraali Waldenia.⁴⁷ Ryti siis tarjosi pääministerin tehtäviä, ei presidentin virkaa.

Myöhemmin samana iltana kokoontuivat Ramsayn virka-asunnolle asiaa pohtimaan isännän seurassa Linkomies, Tanner ja Walden. Kaikki olivat samaa mieltä siitä, että rintamatapahtumien sietämättömyydestä johtuen olisi pyrittävä rauhaan. Istuva hallitus ei ilmeisestikään saisi rauhaa aikaan, koska Neuvostoliitto tuskin suostuisi keskustelemaan sen kanssa. Siksi hallitusta tuli vaihtaa. Ongelmaksi nousi sopivan pääministerin puute: Paasikivi "oli paniikkimieliä vallassa", Walden kieltäytyi ja ainoa sopiva ehdokas Mannerheim tuskin suostuisi. Marsalkka saattaisi kuitenkin suostua, jos hänelle voitaisiin ilmoittaa, että hän myöhemmin voisi sijoittua presidentiksi. Kaikki kokouksen osaanottajat epäilivät marsalkan ja Rytin suhtautumista suunnitelmaan. He olivat selvillä siitä, että suunnitelma toteutuessaan herättäisi suurta huomiota ulkomailla. Suomessakin se olisi ehkä turhan "voimakas lääke" - marsalkkaan kuitenkin uskottaisiin ja ehkä Moskovakin neuvottelisi hänen kanssaan. Asia suunniteltiin hoidettavaksi siten, että istuvan hallituksen erottua Mannerheimin hallitus astuisi heti tilalle, jonka jälkeen Ryti eroaisi ja marsalkka pääministerinä hoitaisi myös presidentin tehtäviä. Sitten hallitus antaisi eduskunnalle lakiesityksen presidentinvaalista, mikä hoidettaisiin eduskunnassa kolmessa päivässä. Lain mukaan eduskunta valitsisi presidentin. Heti lain tultua vahvistetuksi suoritettaisiin vaali.⁴⁸

Linkomies lähetettiin Rytin luokse selostamaan tilanne. Presidentti lupasikin käydä seuraavana päivänä tarjoamassa marsalkka Mannerheimille presidentin virkaa, koska hänestä vallitsevan tilanteen vuoksi oli välttämätöntä

⁴⁷ Rytin kokoelma 32, kesäkuun 15.päivä 1944, VA; Rytin kokoelma 9, s.155-156, VA.

⁴⁸ Sotasyllisyys ak.IV, s.394-395 (Tannerin muistiinpanoja vuosina 1943-1944 tapahtuneista keskusteluista), VA.

keskittää sotilas- ja siviiliasioiden hoito yksin käsiin.⁴⁹

Pravdan 15.päivän numerossa oli normaalien sotaraporttien lisäksi P.Rysakovin kirjoittama artikkeli "Suomen hitleriläiset veivät maan katastrofin partaalle". Siinä Rysakov toteaa Suomen eduskunnan käsitelleen lisäbudjetin kasvaneiden sotilasmenojen kattamiseen. Rysakov toteaa hallituksen kohdanneen vastustusta esityksen hyväksymisessä, mutta pysyneen kuitenkin kannallaan. Tämän johdosta "presidentti Ryti ja pääministeri Linkomies yhdessä Tannerin kanssa sekä Suomessa olevien sotilasjohtajien kanssa pitivät neuvottelun Mannerheimin päämajassa. Tämän neuvottelun välittömänä tuloksena ilmeni saksalaisten partioinnin lisääntymistä Helsingissä ja muissa kaupungeissa sekä poliisin toiminnan vahvistamista...". Rysakov totesi "Suomen imperialistien johtaneen maan katastrofin partaalle sekä kantavan kaiken vastuun "tästä rikollisesta politiikasta ja hitleriläisen ryöväriblokin tukemisesta."⁵⁰

Seuraavana kesäkuun 16.päivänä Ryti kävi Mannerheimin kanssa päämajassa kahden tunnin keskustelun. Mannerheim torjui jyrkästi ehdotetun järjestelyn: hän sanoi paikkansa olevan päämajassa. Marsalkasta jo vuonna 1919 ehdokkaaksi asettuminen oli ollut virhe. Hän ei katsonut voivansa tehdä mitään hyödyllistä poliittisella alalla. Keskustelun siirryttyä sotilaalliseen tilanteeseen Mannerheim piti Saksan apua välttämättömänä: tilanne oli kriittinen. Sopivana pääministeriehdokkaana hän mainitsi edelleen Waldenin ja toivoi Ramsaynkin säilyvän paikallaan.⁵¹ Palattuaan 17.päivänä Helsinkiin Ryti kertoi

⁴⁹ Rytin kokoelma 32, kesäkuun 15.päivä, VA; Rytin kokoelma 9, s.155-156, VA; Sotasyllisyys ak.II, s.510 (Linkomiehen puolustuspuhe), VA; Sotasyllisyys ak.IV, s.395-396 (Tannerin muistiinpanoja vuosina 1943-1944 tapahtuneista keskusteluista), VA.

⁵⁰ Pravda 15.6.1944.

⁵¹ Rytin kokoelma 32, kesäkuun 16.päivä, VA; Rytin kokoelma 9, s.156, VA; Sotasyllisyys ak.II, s.510 (Linkomiehen puolustuspuhe), VA; Sotasyllisyys ak.IV, s.396 (Tannerin muistiinpanoja vuosina 1943-1944 tapahtuneista keskusteluista), VA; Juva, s.542.

tapaamisen tulokset Linkomiehelle ja Tannerille. Kuultuaan Rytin uutiset Linkomies soitti Waldenille, joka oli jo puhelimitse tiedustellut marsalkalta, oliko Ryti täysin varauksettomasti koettanut taivuttaa Mannerheimia presidentin virkaan. Mannerheim oli vastannut, ettei hänestä ollut tuntunut siltä. Tässä saattaa olla kyseessä jonkinlainen väärinkäsitys, sillä ennen Mikkeliin lähtöään Ryti oli antanut lainvalmistelulautakunnalle kiireelliseksi tehtäväksi laatia lakiesitys presidentinvaalista poikkeuksellisissa oloissa. Tehtävän suoritti K.J.Ståhlberg tavanomaisena lainvalmistelutyönä.⁵²

Seuraavina päivinä yritettiin taivuttaa Waldenia pääministeriksi, mutta hän kieltäytyi ehdottomasti huonoon terveyteensä vedoten. Umpikuja näytti ratkenneen Ramsayn suostuttua yrittämään hallituksen muodostamista. Hanke kariutui kuitenkin lähinnä Mannerheimin mielipiteeseen, jonka mukaan hallituksen vaihdos olisi voinut olla haitaksi Saksasta mahdollisesti tulevalle avulle sekä vaiuttaa kansan ja armeijan mielialaan.⁵³

Kesäkuun 20.päivänä saatiin Saksan vastaus avunpyyntöön. Tarjottu apu katsottiin riittämättömäksi, joten oli jatkettava hallituksenvaihtosuunnitelman toteuttamista. Rytin ja Tannerin keskustellessa asiasta puhelimesta tuli tieto Viipurin joutumisesta venäläisten käsiin. Tällöin Tanner totesi: "On tosiaanakin korkea aika toimia." Päämajan edelleen pitäessä kiinni hallituksenvaihtosuunnitelman lykkäämisestä lähtivät Ryti ja ulkoasiainvaliokunta 21.päivänä päämajaan neuvottelemaan. Tanner ei ollut mukana matkalla, vaan sosiaalidemokraattien eduskuntaryhmän kokouksessa. Heti kun ulkoasiainvaliokunta ja Ryti olivat palanneet Mikkelistä jatkui neuvottelu Ramsayn luona.

⁵² Blomstedt, s.500; Virkkunen, s.288. Jo lähes 80-vuotista entistä presidenttiä yritettiin useaan otteeseen houkutella pääministeriksi. Hän ei kuitenkaan suostunut ryhtymään keulakuvaksi.

⁵³ Sotasyyllisyys ak.II, s.510 (Linkomiehen puolustuspuhe), VA; Sotasyyllisyys ak.IV, s.398-401 (Tannerin muistiinpanoja vuosina 1943-1944 tapahtuneista keskusteluista), VA; Rytin kokoelma 9, s.157, VA; Juva, s.542-543; Linkomies, s.338-343.

Keskustelussa Linkomies korosti hallituksen vaihtamisen välttämättömyyttä Saksan lupaaman riittämättömän avun takia. Hallituksen vaihduttua voitaisiin aloittaa rauhanneuvottelut. Walden perusteli hallituksen vaihdosta lykkäävää kantaansa sanomalla uuden hallituksen epäonnistumisen rauhanneuvotteluissa aiheuttavan Suomen jäämisen täysin yksin. Tanner ja Ryti kannattivat hallituksen vaihtamista, mutta Walden ei katsonut voivansa ottaa paikkaa Ramsayn hallituksessa "näin epävarmoilla perusteilla". Tällöin yleensä äärimmäisen hillitty Ryti suuttui ja tokaisi hänelläkin olevan oikeus erota, "kun keran maalle ei saada hallitusta". Ramsay ei ottanut kantaa kumpaankaan suuntaan. Tämän paikoitellen kiivassävyn keskustelun lopputuloksena tuli Ramsayn tehtäväksi ottaa yhteys Bohemaniin ilmoittaen Neuvostoliiton Tukholman-lähetystöön tiedotettavaksi Suomen olevan valmis irrottautumaan sodasta. Hallitusta ei vaihdettaisi ennen Neuvostoliiton vastauksen saapumista.⁵⁴

Edellä kuvatusta tapaamisesta erottuu selvästi kaksi "leiriä": Mannerheimin leiri, eli Mannerheimin kantaa edustava kenraali Walden sekä Linkomiehen leiri, johon tämän keskustelun osalta voidaan laskea Ryti ja Tanner - Ramsayta ilmeisesti kiskoi kahtaalle lojaalisuus sekä Mannerheimia että Rytiä kohtaan. Lopputuloksen voidaan katsoa olleen jonkinlainen kompromissi eriävistä kannoista - kuitenkin on todettava Mannerheimin vetäneen pidemmän korren: pääministeriä ei vaihdettu. Viimeistään tästä tapauksesta on selkeästi huomattavissa Mannerheimin tosiasiallisen vallan ulottuneen myös presidentille ominaiselle vallankäytön alueelle, nimittäin hallituksen muodostamiseen tai muodostamatta jättämiseen. Ylipäällikkö siirtyi yhä enemmän presidentin toimivallan käyttäjäksi Rytin lipussa hitaasti syrjään aktiivisen päätöksentekijän roolista.⁵⁵

⁵⁴ Sotasyyllisyys ak.IV, s.401-405 (Tannerin muistiinpanoja vuosina 1943-1944 tapahtuneista keskusteluista), VA.

⁵⁵ Linkomies toteaaakin muistelmissaan s.173 Rytin kadottaneen aloitekykynsä keväällä 1944. Näin todennäköisesti onkin. On kuitenkin todettava, että sotilaallisen tilanteen huononuttua dramaattisesti

Epävirallisen kokouksen loputtua jälkikeskustelussa pelättiin asian menevän vinoon, jolloin lopputuloksena olisi voinut olla esimerkiksi Paasikiven hallitus, jota pidettiin huonona vaihtoehtona.⁵⁶ Keskustelun ajan muut valtioneuvoston jäsenet olivat koolla odottamassa istuntoa, jossa hallituksen vaihdoksen oli määrä tapahtua.

33. Ribbentrop-sopimus

Ulkoministeri Ramsay lähetti ilmoituksen Suomen valmiudesta irrottautua sodasta Suomen Tukholman-lähettilään G.A.Gripenbergin kautta Bohemanille kesäkuun 22.päivänä. Samana aamupäivänä Linkomies kutsui Tannerin luokseen ja ilmoitti Waldenin katuneen kantaansa, ettei voi tulla Ramsayn hallitukseen. Linkomies ja Ryti suunnittelivat hallituksenvaihdoksen voivan tapahtua jo samana päivänä. Tällä kertaa asia kariutui kuitenkin ruotsalaisen Ny Dagin juttuun, jossa oli käsitelty Suomen hallituksenvaihtokaavailuita. Kirjoituksessa Ramsay oli Linkomiehen ja Tannerin ohella sijoitettu "Hitlerin kannattajien kompromettoituun ryhmään", eräänlaisiksi pikku-Hitlereiksi. Madame Kollontay, jonka inspiroimaksi artikkelia luultiin, kielsi kuitenkin osuutensa asiaan. Ruotsalaisille hän selitti hallituksensa kannan seuraavasti: "Jos haluamme neuvotella, teemme sen vaikka

Neuvostoliiton suurhyökkäyksen jälkeen, on aivan selvää, että sotilaalliset asiat tulivat vielä entistäkin suuremmassa määrin politiikan määrittelijöiksi ja pohjaksi. Tästä suorana seurauksena oli Mannerheimin vallan lisääntyminen. Sotasyysllisyys ak.IV, s.405 (Tannerin muistiinpanoja vuosina 1943-1944 tapahtuneista keskusteluista), VA. Paasikiven hallituksen ilmeisesti pelättyyn olevan selvä merkki Saksalle suunnan muutoksesta. Vanhaan valtiomieheen luotettiin kyllä neuvottelijana, mutta hänen hermojaan ja päätöksentekokykyään tiukoissa paikoissa epäiltiin. Samassa jälkikeskustelussa pelättiin, että voisi olla tuloksena vielä Paasikivenkin hallitusta pahempia vaihtoehtoja. Näitä pelättyjä "pahempia vaihtoehtoja" tuli myöhemmin esille Kollontayn ja Beck-Friisin neuvotellessa Tukholmassa heinäkuun puolivälissä.

⁵⁶ Sotasyysllisyys ak.IV, s.405 (Tannerin muistiinpanoja vuosina 1943-1944 tapahtuneista keskusteluista), VA. Paasikiven hallituksen ilmeisesti pelättyyn olevan selvä merkki Saksalle suunnan muutoksesta. Vanhaan valtiomieheen luotettiin kyllä neuvottelijana, mutta hänen hermojaan ja päätöksentekokykyään tiukoissa paikoissa epäiltiin. Samassa jälkikeskustelussa pelättiin, että voisi olla tuloksena vielä Paasikivenkin hallitusta pahempia vaihtoehtoja. Näitä pelättyjä "pahempia vaihtoehtoja" tuli myöhemmin esille Kollontayn ja Beck-Friisin neuvotellessa Tukholmassa heinäkuun puolivälissä.

pirun kanssa, jos emme, ei Paasikivikään ole tarpeeksi hyvä."⁵⁷

Samana 22.päivän iltana Ryti tapasi maahan yllättäen saapuneen Saksan ulkoministeri von Ribbentropin. Läninä tapaamisessa olivat myös Ramsay, lähettiläs von Blücher sekä von Ribbentropin seurueeseen kuuluneita saksalaisia. Yleisen keskustelun jälkeen Saksan ulkoministeri pyysi kahdenkeskistä neuvottelua presidentti Rytin kanssa. Herrojen vetäydyttyä Rytin työhuoneeseen seurasi ulkoministerin teatraalinen puhe Saksan varmasta voitosta ja uusista aseista. Vasta sitten päästiin von Ribbentropin vierailun todelliseen syyhyn eli Suomen rauhankeskusteluihin.⁵⁸

von Ribbentrop korosti Suomen neuvotteluiden Neuvostoliiton kanssa voivan johtaa vain Suomen tuhoon - Neuvostoliitto ymmärsi vain kylmää terästä ja siinä suhteessa vain Saksa pystyisi pitämään venäläiset kurissa. Etenkin Paasikivi ja hänen matkansa Moskovaan olivat von Ribbentropin silmätikkuina. Hän kritisoi voimakkaasti myös Yhdysvaltojen lähetystön toiminnan sallimista. Ryti vastasi tähän, ettei Suomella ollut varaa hankkia lisää vihollisia. Paasikiven presidentti sanoi toimineen hallituksen toimeksiannosta. Seuraavaksi ulkoministeri puuttui suomalaisten poliitikkojen esittämiin lausuntoihin Yhdysvalloista. Häntä kalvoi se, että näissä lausunnoissa ei sanottu sanaakaan Saksasta - Hitlerillä täytyisi olla varma käsitys Suomen kannasta voidakseen riskeerata avun

⁵⁷ Hauge, s.238; Tanner, s.240; Tervasmäki 1987, s.163-164; Wigforss, s.240: "Vill vi förhandla så gör vi det med djävulen själv; vill vi inte, så godtar vi inte Paasikivi." Tästä lausahduksesta on kuultavissa se eräänlainen luottamus, jota neuvostojohto ja -diplomaatit tunsivat suorասukaista Paasikiveä kohtaan. Suomalaiset tiesivät tämän vallan hyvin ja siksi Paasikivi lähetettiin aina tarpeen vaatiessa neuvottelemaan milloin Tukholmaan, milloin Moskovaan. (Georg Achates Gripenberg oli Suomen Tukholman-lähettiläs vuosina 1943-54 ja suurlähettiläs vuoteen 1956 asti.)

⁵⁸ Sotasyysllisyys ak.IV, s.405-406 (Tannerin muistiinpanoja vuosina 1943-1944 tapahtuneista keskusteluista), VA; Tanner, s.280; Tervasmäki 1987, s.163-164.

antamista Suomeen tarvitsematta pelätä sen joutuvan venäläisten käsiin. Ryti sanoi suomalaisten taistelevan elämänsä puolesta, mikä oli paras tae saksalaisille - mitään kiinteämpiä suhteita maiden välille ei voitu ajatella yleisen mielipiteen takia. Sellaisten ajattelemisenkin veisi vain hajaannukseen. Presidentti tiedusteli lopuksi, millaista apua Saksa voisi antaa. von Ribbentrop vastasi kysymykseen laveasti, jolloin Ryti totesi asian kuuluvan sotilaskysymyksiin, joista vain ylipäällikkö voi lausua mielipiteensä. Mitään tarkkoja esityksiä von Ribbentrop ei tällä kerralla tehnyt. Ryti päättelikin keskustelun olleen valmistelua tuleville vaatimuksille.⁵⁹

Kesäkuun 23.päivänä saapui Kremlin vastaus rauhanehdoista koskeneeseen tiedusteluun. Vastauksen mukaan Suomen hallituksen oli ilmoitettava antautuvansa ehdoista presidentin ja ulkoministerin allekirjoittamalla vakuutuksella. Sen jälkeen Suomen hallituksen edustajat voisivat kuulla Moskovassa rauhanehdot. Venäläiset antoivat myös ymmärtää, ettei hallituksen vaihtaminen ollut tarpeellista. Kun asiasta keskusteltiin ulkoasiainvaliokunnassa, päädyttiin siihen, että antautumisvaatimukseen ei voida suostua. Ilmoitus lopetti hallituskaavailut. Illalla von Ribbentrop, Ryti ja Ramsay keskustelivat Rytin luona. von Ribbentrop kiteytti vaatimuksensa siten, että Suomen tuli tehdä Saksan kanssa sopimus, jossa Suomi vakuuttaa, ettei tee erillisrauhaa Neuvostoliiton kanssa ilman Saksan suostumusta.⁶⁰

Juhannuspäivänä 24.kesäkuuta Ryti, Ramsay ja Walden kävivät päämajassa neuvottelemassa tilanteesta Mannerheimin kanssa, joka piti Saksan apua välttämättömänä. Marsalkka kertoi saksalaista sotamateriaalia saapuneen, mutta rintamatilanteen olevan yhä vakava. Samana päivänä kokoukset eduskuntaryhmien puheenjohtajat, puhemies Väinö Hakikila, Ramsay ja Tanner Linkomiehen virka-asunnolla.

⁵⁹ Rytin kokoelma 9, s.161-164, VA.
⁶⁰ Sotasyllisyys ak.IV, s.406 (Tannerin muistiinpanoja vuosina 1943-1944 tapahtuneista keskusteluista), VA;
 Rytin kokoelma 9, s.159-164, VA; Linkomies, s.349;
 Tanner, s.286-287.

Linkomies ja Ramsay kuvasivat varovaisesti tilannetta mainitsematta kuitenkaan Neuvostoliiton tai Saksan vaatimuksia. Myös Tanner piti lyhyen puheen, jonka jälkeen puheenjohtajat kommentoivat selontekoja. Niistä kävi ilmi, että noin puolet eduskunnasta kannatti Saksan apuun turvautumista toisen puolen ollessa rauhanehdojen tiedustelemisen kannalla.⁶¹

Päämajaan lähteneiden palattua matkaltaan pidettiin ulkoasiainvaliokunnan kokous, jossa sen jäsenille kerrottiin uutiset. Vielä samana iltana pidettiin valtioneuvoston yksityinen istunto, johon myös presidentti osallistui. Istunnossa selvitettiin tilanteesta vielä tietämättömille edellisten päivien tapahtumat, jonka jälkeen keskusteltiin vaihtoehtoista. Sosiaalidemokraattiset jäsenet eivät olleet valmiita ilmoittamaan kantaansa, joten asiaa lykättiin seuraavaan päivään. Samaan aikaan von Ribbentrop halusi keskustella Ramsayn kanssa. Ramsay oli hieman aikaisemmin toimittanut von Ribbentropille vastausehdotuksen, jossa Suomi vakuutti jatkavansa taistelua Neuvostoliittoa vastaan, mutta jossa myös vaadittiin Saksalta luvattua enemmän apua.⁶²

Saksan ulkoministeri vaati selvästi sanottavaksi, ettei Suomi ryhdy keskustelemaan rauhasta siitä etukäteen Saksan kanssa sopimatta. Seuraavana 25.päivänä ulkoministeri luki von Ribbentropin sopimusluonnoksen ulkoasiainvaliokunnan kokouksessa. Luonnoksessa Suomea vaadittiin taistelemaan loppuun saakka ja pidättäytymään rauhasta tai aselevosta neuvottelematta ensin Saksan kanssa. Asia olisi julkistettava hallituksen tiedonannossa ja presidentin puheessa. Vaatimukseen liittyviä päätöksiä ei kokouksessa tehty. Rytin keskustellessa Mannerheimin kanssa asiasta ylipäällikkö piti sopimusta Saksan kanssa välttämättömänä ja halusi myös pitää sen eduskunnan ulkopuolella - eduskunnassa tulisi ilmoittaa venäläisten ehdot, jotka siten menisivät saksalaisten tietoon. Tällaisessa

⁶¹ Rytin kokoelma 9, s.164, VA; Tanner, s.288-290.

⁶² Tanner, s.290-293.

tilanteessa saksalaiset saattaisivat pakottaa Suomen mihin tahansa.⁶³

Ulkoasiainvaliokunta jatkoi asian käsittelyä Tamminiemessä, jolloin Ramsay ilmoitti päivän kuluessa tapahtuneen uuden kääntein: Hitler oli sähköttänyt von Ribbentropille ja vaatinut Suomen asenteiden julkista selvittämistä - ellei Suomen vastaus olisi jo esitettyjen vaatimusten mukainen, lakkautettaisiin jo luvatutkin lähetykset. Syntyneen keskustelun aikana Ryti ilmoitti, ettei hän allekirjoita sopimusta ilman eduskunnan suostumusta. Asia päätettiin viedä eduskuntaan tilanneselostuksena, jossa hallituksen enemmistön kantana ilmoitettaisiin, että sopimus tulisi solmia. Jos eduskunnan enemmistö vastustaisi sopimusta, tulisi hallituksen erota. Illalla hallituksen yksityisessä neuvottelussa enemmistö kannatti sopimuksen solmimista ilman eduskuntaan viemistä. Kuitenkin eduskunnalle päätettiin antaa seuraavana päivänä asiasta tilanneselostus.⁶⁴

Julkaisemattomien muistelmiensa mukaan Ryti tahtoi viimeiseen saakka vastustaa sopimusta. Hän oli tulkinut lakia siten, että sopimus olisi alistettava eduskunnalle - ilman saksalaisten apua ei kuitenkaan olisi pystytty torjumaan venäläisten hyökkäystä. Presidentti oli vakuuttunut, että eduskunta olisi hyväksynyt sopimuksen, jos koko tilanne olisi peittelemättä kerrottu.⁶⁵

"Kansainvälinen katsaus"-otsikon alla 25.päivän Pravda uhkaili Saksan liittolaisia kovalla kohtalolla: "yhdessä kiinniotetut hirtetään yhdessä". Saksan "sateliittimailla" oli "vain yksi selviytymismahdollisuus": saksalaisten "valtaajien ja niiden apurien" ajaminen pois maastaan Liittoutuneiden avustuksella.⁶⁶

Seuraavana aamupäivänä Linkomies kutsui Tannerin luokseen ilmoittaen marsalkan soittaneen ja olleen sopimuksen sol-

⁶³ Rytin kokoelma 9, s.164-165, VA; Tanner, s.293-294.

⁶⁴ Tanner, s.295-299.

⁶⁵ Rytin kokoelma 9, s.164-165, VA.

⁶⁶ Pravda 25.6.1944.

mimisen kannalla, koska sotilaallinen tilanne sitä vaati. Tämän vierailun jälkeen presidentti vieraili Tannerin virkahuoneessa kertoen pitävänsä sopimusta välttämättömänä. Rytistä vain Tanner voisi auttaa asian hoitamista eduskunnassa. Tanner ei luvannut mitään, kuten ei myöskään pääministerille, joka palasi asiaan uudelleen. Linkomies ilmoitti kantanaan, että jos Tanner ei voisi hoitaa asiaa siten, että se ei myöhemmin sitoisi eduskuntaa, ei hän myöskään veisi tilanneselvitystä sinne. Muistelmiensa mukaan Linkomies jopa sanoi Rytille eroavansa, ellei asiaa olosuhteiden takia jätetä eduskunnan ulkopuolelle. Eduskunta oli kutsuttu koolle kaksi kertaa kuulemaan hallituksen laatimaa tiedonantoa, jota ei kuitenkaan ollut tullut. Valtioneuvoston kokoontuessa illalla Hitlerille lähetettäväksi tarkoitettu kirjelmä esitettiin lopullisessa muodossaan. Ryti ilmoitti ottavansa sopimuksen antamisen yksin vastuulleen ja olevansa valmis luopumaan paikastaan heti, kun ajankohta katsottaisiin sopivaksi ja mahdolliseksi muutoksen tekemisessä Suomen ja Saksan suhteissa. Koska asian laillisesta oikeutuksesta oli epäselvyyttä, oli hankittu kahden oikeusoppineen, Erik Castrénin ja Kaarlo Kairan, lausunnot. Lausunnoissaan asiantuntijat eivät nähneet estettä sille, että presidentti yksin allekirjoittaisi vakuutuksen. Valtioneuvoston sosiaalidemokraatit ja edistyspuolueen Kalle Kauppi (opetusministeri) vastustivat sopimusta. Heidän mielestään sitoumus oli vietävä eduskuntaan, mikäli se haluttiin antaa.⁶⁷

Heti valtioneuvoston istunnon jälkeen pidettiin virallinen presidentin istunto, jossa presidentti hyväksyi ulkoministerin esityksestä Hitlerille lähetettävän kirjelmän, jonka Ryti samana iltana allekirjoitti. Ramsay ei allekirjoittanut kirjettä, vaikka hänen lain mukaan olisi näin kuulunut tehdä. Tämä johtune luultavasti Mannerheimin tahdosta.⁶⁸

⁶⁷ Rytin kokoelma 9, s.165-168, VA; Linkomies, s.351-361; Tanner, s.302-304; Tervasmäki 1987, s.166.

⁶⁸ Linkomies, s.364; Tanner, s.304.

Kirjeessä presidentti von Ribbentropin kanssa käytyihin neuvotteluihin viitaten lausui tyydytyksensä siitä, että Saksa tulee täyttämään Suomen aseellista apua, sotamateriaalia ja saksalaisia joukkoja koskevan toivomuksen. Ryti vakuutti Suomen päättäneen käydä sotaa Saksan rinnalla Neuvostoliittoa vastaan, kunnes se uhka, jolle Suomi oli Neuvostoliiton taholta alttiina, oli poistettu. Huomioon ottaen Saksan antaman "aseveljen avun" Suomen vaikeassa asemassa, hän Suomen tasavallan presidenttinä selitti, ettei muuten kuin yhteisymmärryksessä Saksan valtakunnan kanssa tee rauhaa Neuvostoliiton kanssa, eikä salli, että hänen nimittämänsä hallitus tai kukaan henkilö ryhtyy aselepoa tai rauhaa koskeviin neuvotteluihin tai keskusteluihin muuten kuin yhteisymmärryksessä Saksan kanssa.⁶⁹

Muistiinpanoissaan Ryti katsoi sitoumuksen hätäkeinoksi, joka todennäköisesti täytyisi peruuttaa. Siksi olisi asianmukaista, että mahdollisimman harvat valtioelimet ja silloinkin vain sellaiset, jotka voitaisiin suhteellisen helposti vaihtaa, sidottaisiin sopimukseen. Eduskunta tuli jättää ulkopuolelle, jotta sen kädet olisivat vapaat toisensuuntaisiin ratkaisuihin. Ryti katsoi ratkaisun olevan sellainen, että asettuisipa eduskunta kummalle kannalle tahansa, päätös synnyttäisi eri mielipidesuuntien välillä syvää katkeruutta. Näin olisi voinut syntyä "samanlainen kirouksenluontoinen vedenjakaja" kansan keskuuteen kuin sortovuosien aikana oli ollut perustuslaillisten ja suometarlaisten välillä.⁷⁰ Tämä vaikuttaa jälkiviisaudelta, sillä kuten aikaisemmin on jo mainittu, Ryti uskoi, että eduskunta olisi hyväksynyt sopimuksen, mikäli koko tilanne olisi selvitetty.

⁶⁹ Rytin kokoelma 32, presidentti Rytin kirje Hitlerille 26.6.1944, VA. Katso liite 1.
⁷⁰ Rytin kokoelma 9, s. 167-168, VA; Rytin kokoelma 32, kesäkuun 26.päivä, VA. Tähän on todettava, että Linkomiehen muistelmien pohjalta asiaa tarkasteltaessa tilanne näyttää hiukan toiselta. Ryti ei ehkä ollutkaan aivan niin valmis asettamaan omaa persoonaansa yksin sopimuksen taakse kuin hän antaa ymmärtää. Joka tapauksessa on selvää, että Ryti aluksi tahtoi viedä asian eduskuntaan. Linkomies, s. 356-364.

4. MADAME KOLLONTAYN VAATIMUKSET

41. Hallituskriisi

Saksa tyytyi sille annettuun vakuutukseen ja von Ribbentrop lensi Berliiniin. Sopimuksen merkitystä arvioidessaan ruotsalainen sotilaspoliittinen asiantuntija, eversti K.A.Brattin katsoo sen olleen välttämätön niin sotilaallisesti kuin poliittisestikin - erityisesti aloitettujen "aselepo-neuvottelujen" vuoksi. Hän jatkaa sopimuksen arvostelun olevan jälkiviisautta, sillä sopimus pikemminkin paransi Suomen asevoimaa ja antoi maalle mahdollisuudet parempiin aselepoehtoihin.⁷¹

Sitoumuksen antamisen jälkeen Suomi sai sotilaallista apua, josta huomattavin merkitys oli saapuneella syösy-pommittaja-lento-osastolla, rynnäkötykkiprikaatilla, uusilla panssarintorjunta-aseilla sekä joitakin viikkoja Viipurinlahdella viipyneellä jalkaväkidivisioonalla. Saksasta saatiin myös elintarvikkeita yms. Vaikka kriisitilanne oli hetkeksi lauennut von Ribbentropin lähdettyä, eivät ongelmat suinkaan olleet ohi. Sosiaalidemokraatit eivät olleet tyytyväisiä tapaan, jolla asia oli hoidettu: seurasi sisäpoliittinen kriisi, kun he ryhtyivät pohtimaan eroa hallituksesta. Puolueen eduskuntaryhmä päätti 26.päivänä kesäkuuta yksimielisesti käsitellä erikseen lähtöä eduskunnasta, jos hallituksen enemmistö päättäisi solmia sopimuksen ilman eduskuntaa.⁷²

Kun sitoumus oli päätetty tehdä valtioneuvostossa, tuli ajankohtaiseksi päättää hallituksessa pysymisestä. Linkomies pyysi seuraavana päivänä Tannerin luokseen kuultuaan tämän ilmoituksen, että sosiaalidemokraattiset ministerit olivat jättäneet eduskuntaryhmänsä päätettäväksi kysymyksen hallituksessa pysymisestä. Tanner oli myös samalla sanonut, että vaikka heidän kenties olisi pakko erota

⁷¹ Sotasyyllisyys ak.II, s.562 (Eversti K.A.Brattin lausunto koskien ns.Ribbentrop-sopimusta), VA.

⁷² Soikkanen 1987, s.381; Tervasmäki 1987, s.221-222.

hallituksesta, hän ymmärsi, ettei uuden hallituksen muodostaminen ollut sillä hetkellä mahdollista. Pääministerin olisi siis täydennettävä hallitusta sosiaalidemokraattien ollessa "lojtaalissa oppositiossa". Myöhemmässä vaiheessa siirryttäisiin uuteen hallitukseen. Linkomies huomautti, että mikäli Tanner ajatteli rauhan-keskustelujen aloittamista uudelleen tilaisuuden tullen, olisi tähän paremmat mahdollisuudet, mikäli he pysyisivät hallituksessa - hallituksen ulkopuolella vaikuttamismahdollisuudet olisivat paljon pienemmät. Pääministeri tarjosi tällöin presidentinvaihdosta. Mikäli hallitusta jouduttaisiin täydentämään, tilalle otettaisiin epäpoliittisia henkilöitä. Linkomies vakuutti eron vaikuttavan ikävästi sekä kotimaassa että ulkomailla. Siksi Tannerin tuli tehdä kaikkensa, jotta sosiaalidemokraatit pysyisivät hallituksessa. Soikkasen mukaan varsinkin Linkomiehen uhkailu hallituksen täydentämisestä epäpoliittisilla henkilöillä vaikutti Tanneriin.⁷³

Kesäkuun 28.päivänä presidentti pyysi Tanneria käymään luonaan Tamminiemessä. Ryti oli vuoteenomana: hänen henkilöäkärinsä tohtori Soisalo oli heti von Ribbentropin lähdön jälkeen määrännyt presidentille vuodelepoon 16 vuorokaudeksi. Tannerista Ryti oli todella sairas - presidentti kärsi keltataudin aiheuttamista maksavaivoista. Rytin mukaan olisi ollut järjenvastaista olla ottamatta apua Saksalta, kun vaihtoehtona oli ehdoton antautuminen. Vaikka sitoumuksen antaminen Saksalle oli onnetonta, niin vielä sitäkin suurempi onnettomuus olisi ollut, jos sitä olisi heti ryhdytty purkamaan - Ryti pelkäsi asian vaikuttavan mielialoihin rintamalla. Hänen mukaansa erosta olisi aiheutunut ristiriitoja ja hajaannusta. Rytin pyyntö tulla Tamminiemeen oli tullut kesken puoluetoimikunnan kokousta, jossa käsiteltiin hallituksessa pysymistä. Tanner palasi takaisin Tamminiemestä neuvotteluihin kertoen lyhyesti Rytin esittämistä ajatuksista. Ratkaisusta äänestettiin erikseen valmisteluvaliokunnan ja puoluetoimikunnan jäsenten keskuudessa. Valmis-

⁷³ Linkomies, s.368-369; Tanner, s.308; Soikkanen 1987, s.382

teluvaliokunnassa tulos oli kahdeksan viittä vastaan hallituksesta eroamisen puolesta kuuden jäsenen pidättyessä äänestämästä. Puoluetoimikunnan kokouksessa äänestystulos oli kuusi ääntä eron puolesta ja yksi vastaan Tannerin ja Aleksi Aaltosen pidättyessä äänestämästä.⁷⁴

Seuraavana 29.päivän aamuna Linkomies keskusteli kysymyksestä Tannerin kanssa vastustaen jyrkästi eroa. Eduskuntaryhmän kokouksessa Tanner kertoi sekä Rytin että Linkomiehen terveiset. Rytin keskeinen ajatus oli ollut, että lähtö olisi ollut pahempi asia kuin Saksalle annettu vakuutus, Linkomiehen taas se, että hän ei voisi enää jatkaa, mikäli hallitus ei säilyisi entisellään. Tanner itse ei suoraan esittänyt omaa mielipidettään. K.A.Fagerholmin vaatiessa keskustelun loppupuolella Tanneria lausumaan mielipiteensä Tanner totesi, että hallituksen jäsenet eivät halua vaikuttaa puoleen eikä toiseen. Tanner totesi vielä: "Jos haluatte meille tehdä henkilökohtaisen palveluksen, olisi meidät kutsuttava pois hallituksesta. Jos sensijaan haluatte tehdä maalle palveluksen, olisi meitä kehoitettava jäämään hallitukseen." Äänestyksessä hallitukseen jäämisen puolesta annettiin 36 ääntä ja eron puolesta 26 ääntä.⁷⁵

Päivän Pravda totesi Suomen hallituksen lopullisesti myyneen itsensä Hitlerin Saksalle. Se leimasi Suomen hallituksen käymät neuvottelut rauhasta "naamioiksi valheiden peittämiseksi": von Ribbentropin kanssa käydyissä neuvotteluissa Suomelle oli luvattu lisää aseita sodan jatkamiseksi Neuvostoliiton kanssa. Tiedot oli Pravdan mukaan saatu uutistoimisto Reuterin ilmoituksesta Lontoossa 28.päivänä kesäkuuta.⁷⁶ Saksalle alkoi ilmeisesti olla entistäkin tärkeämpää käyttää Suomen propaganda-arvoa maailmalla hyväkseen.

42. Kollontayn viesti

⁷⁴ Linkomies, s.372; Soikkanen 1987, s.385-386;

Tanner, s.311-312.

⁷⁵ Soikkanen 1987, s.386; Tanner, s.312-314.

⁷⁶ Pravda 29.6.1944.

Kesäkuun viimeisinä päivinä ja heinäkuun alussa taistelut Karjalan Kannaksella jatkuivat kiihkeinä. Suomalaiset kuitenkin puolustautuivat lujasti ja saivat venäläisten läpimurtojen jälkeen torjuntavoittoa. Saksan antamalla avulla oli tässä osuutensa, mutta kaikkiaan apu jäi odotettua vähäisemmäksi. Hyökkäys keskeytyi, kun Leningradin rintaman komentaja keskeytti 21.armeijan hyökkäyksen 12.päivänä heinäkuuta, koska Neuvostoliiton ylijohdon operaatiolle varaama aika oli loppunut. Kiivaat taistelut jatkuivat rintamalla aina 18.päivään saakka, jonka jälkeen neuvostojoukkojen irrottaminen Suomen rintamilta käynnistyi.⁷⁷ Yhdysvaltojen ja Neuvostoliiton kilpajuoksu Berliiniin oli alkanut.

Poliittisella rintamalla tilanne rauhoittui, kun Ribbentrop-sopimuksen aiheuttama hallituskriisi raukesi sosiaalidemokraattien päätettyä pysyä hallituksessa - osin Rytin, Linkomiehen, Ramsayn sekä eräiden upseerien Tanneriin suuntaaman painostuksen ansiosta. Kuitenkin oli olemassa uhka, että Yhdysvallat katkaisisi poliittiset suhteet Suomeen: sopimuksen solmimisen aattona 25.päivänä kesäkuuta USA:n asiainhoitaja Cullion kävi Ramsayn puheilla vihjaten selvästi, että maiden välillä tulisi välirikko, mikäli sopimus solmitaan. Yhdysvaltain ulkoministerin Hullin suosituksesta presidentti Roosevelt teki suomalaisten pelkäämän päätöksen aamulla 29.päivänä kesäkuuta. Seuraavana päivänä suhteet Suomeen katkaistiin virallisesti sotaa kuitenkaan julistamatta. Gullion poistui heinäkuun alussa jättäen Yhdysvaltojen etujen valvonnan Sveitsin lähettiläälle. Jäähäväiskäynnillä Ramsayn luona ulkoministeri valitti Cullionille USA:n päätöstä sanoen, ettei se kuitenkaan muuttaisi Suomen kansan ystävyyttä Amerikkaa kohtaan. Ramsay ennusti, että viidentoista vuoden kuluttua amerikkalaiset myöntäisivät Suomen asian oikeutuksen. Asiainhoitajan kysyessä, mitä Suomi oli voittanut sopimuksella, vastasi ulkoministeri: "Time". Suhteiden katkeaminen sekä Ribbentrop-sopimus saivat aikaan ulkomaalaisten maastalähtöä.⁷⁸ Ilmeisesti Suomen katsot-

⁷⁷ Myllyniemi, s.380-387.

⁷⁸ Valpon kesäkuulta laatima tilannekatsaus, L.A.Puntilan

tiin joutuneen entistä enemmän Saksan valtapäiriin. Aikaa oli kuitenkin voitettu.

Kesäkuun 29.päivänä myös rauhanoppositio toimi. Mannerheimille lähetettiin rauhanoppositio nimissä Urho Kekkosen laatima muistio, jossa korostettiin vain Mannerheimin nauttivan maan rauhaan johtamiseen tarvittavaa laajaa arvovaltaa. Vain Mannerheim kykenisi viemään maan rauhaan yhtenäisyyden säilyttäen. Heinäkuun toisena päivänä Linkomies piti von Ribbentropin vaatiman puheen radiossa. Puheessaan pääministeri totesi, että Saksa oli jatkuvasti toimittanut Suomelle välttämätöntä sotilaallista apua, joten oli luonnollista, ettei Suomi samalla, kun otti apua vastaan, ryhtynyt neuvottelemaan rauhasta muuten kuin yhteisymmärryksessä Saksan hallituksen kanssa. Tästä sanamuodosta Ramsay ja von Ribbentrop olivat tarkalleen sopineet. Linkomies sanoo omasta puolestaan liittäneensä siihen takaportin. Hän sanoi Suomen antaneen tämän vakuutuksen siinä mielessä, että Suomen saama apu olisi riittävä. Linkomies muistelmissaan katsoo moraalisesti oikeutetuksi "vapautua lupauksestamme, jos apu osoittautuisi riittämättömäksi". Linkomies kirjoitti puheensa itse, mutta luki sen Rytille ennen puheen pitoa. Presidentillä ei ollut mitään huomauttamista puheeseen. Mannerheim taas "ilmaisi närkästyksensä" Linkomiehen kiirehtimisestä puheen pidossa. Pääministeri huomautti marsalkalle Ramsayn luvanneen, että puhe pidettäisiin viipymättä.⁷⁹

Ribbentrop-sopimusta käsiteltiin laajasti 2.7.Pravdan numerossa. "Kansainvälinen katsaus"-artikkelissa kerrottiin Hitlerin lisänneen painostusta suomalaisia "kumartelijoitaan" kohtaan puna-armeijan hyökkäyksen jälkeen. Vaikka Suomi saisikin apua ja joukkoja Hitleriltä, ei se tapahdu Suomen auttamista vaan miehittämistä varten. Kirjoittaja katsoi "Linkomiehen-Rytin-Mannerheimin asianajajilta" lyödyn aseet käsistä: USA katkaisi suhteet

kokoelmasta, kansio "tilannekatsauksia 1943-44", VA; Polvinen 1980, s.78-79; Soikkanen 1977, s.205; Tanner, s.300.

⁷⁹ Linkomies, s.365-366; Myllyniemi, s.401.

Suomeen ja Suomi joutui "täydellisesti eristetyksi". Hän jatkaa:

"Ei voi olla huomaamatta myös sitä, että vakuuttaessaan suomalaisille, että Suomi mukamas seisoo dilemman edessä - joko jatkaa sotaa Saksan rinnalla tai edessä on ehdoton antautuminen Neuvostoliitolle - saksalaiset käyttävät hyväkseen pelotetta ehdottomasta antautumisesta, jolla mukamas voivat pettää Suomen kansaa sekä pelotella sitä ja ärsyttää Neuvostoliittoa vastaan.

Suomen edessä todella on dilemma; joko osallistua Hitlerin Saksan puolella rosvomaiseen sotaan rauhaa rakastavia kansoja vastaan lopulliseen tappioon asti - Suomihan on jo melkein täysin lopussa - ja sen seurauksena kantaa Hitlerin Saksan kanssa kaikki seuraukset seikkailusta ja väistämättömästä häviöstä; tai antautua ja pyytää rauhaa Neuvostoliitolta.

Tämä ei merkitse, että Suomelle on esitetty vaatimus ehdoitta antautumisesta. Tällaiset huhut eivät omaa minikäänlaista todellisuuspohjaa. Tällaisella tulevaisuuden näkymällä saksalaiset pelottelevat suomalaisia pitääkseen Suomen Hitlerin leirissä, pakottaakseen suomalaisia jatkamaan entistä itsemurhapoliittikkaa ja saadakseen Suomen jatkamaan sotaa Hitlerin puolella. Tämä politiikka ei lupaa Suomelle mitään hyvää."⁸⁰

Suomi ei suinkaan ollut "melkein täysin lopussa". Sotilaallinen tilanne rauhottui heinäkuun alkuviikkoina. Martti Turtola kirjoittaa: "Suomen armeija oli onnistunut torjuntataistelussaan, kaikista epäonnistumisistakin huolimatta. Sotilaallinen tilanne heinäkuun lopulla oli jotain aivan muuta kuin talvisodan lopulla maaliskuussa 1940, jolloin rintamien kestävyys oli hiuskarvan varassa." Armeija ja Ribbentrop-sopimus olivat voittaneet aikaa poliittiselle johdolle.⁸¹

Heinäkuun kolmantena päivänä Rytin pääministeriajan sihteeri ja pitkäaikainen tuttava L.A. Puntila soitti presidentille. Ryti sanoi ottaneensa yksin vastuun sopimuksesta säästääkseen eduskunnan vastaisten ratkaisujen varalta. Puntila oli jo edellisenä päivänä kertonutkin tämän komentajille. Edelleen Puntila oli kertonut, että jos Rytin ratkaisu oli ollut virhe, presidentti voitaisiin syrjäyttää.⁸²

⁸⁰ Pravda 2.7.1944.

⁸¹ Turtola, s.214.

⁸² L.A.Puntilan kokoelma, kansio 227, maanantai 3.7.44, VA.

Seuraavina päivinä poliittisessa rintamalla ei tapahtunut mitään erityisen dramaattista - jopa Paasikivi on jättänyt päiväkirjaansa aukon välille 2.-17.heinäkuuta.⁸³ Tänäkin aikana kuitenkin tapahtui jatkuvasti: mm.Hitlerin kiitoskirje saapui Rytille 6. päivänä.⁸⁴ Seuraavana päivänä Linkomies korosti ulkoasiainvaliokunnan kokouksessa, että tilanteen kestäminen riippui rintamasta ja työväestä. Muistelmiensa mukaan Linkomiehelle oli heti von Ribbentropille annetun vakuutuksen jälkeen ollut selvää, ettei hänen hallituksensa toiminta voisi enää kauaa jatkua. Rintamatilanteen vakiinnuttaminen mahdollisimman hyvin tuli olla päämääränä, minkä jälkeen hallitusta tuli vaihtaa ja uuden hallituksen aloittaa keskustelu rauhasta Neuvostoliiton kanssa. Tämä kaikki kuitenkin edellytti myös presidentin vaihtamista, sillä Ryti ei voisi olla kunnian miehenä alullepanemassa neuvotteluja, joista juuri aikaisemmin oli luvannut pidettyä.⁸⁵

Pravdan 9.heinäkuuta "Kansainvälinen katsaus"-artikkelin perusteella voidaan yhtyä Linkomiehen käsitykseen, ettei hänen hallituksensa toiminta voisi kauaa jatkua: kirjoituksessa hyökättiin rajusti häntä vastaan. Varsinkin hänen "viimeinen esiintymisensä, jossa hän tahallaan valehteli siitä, että neuvostohallitus muka pakotti Suomea ehdottomaan antautumiseen. On täysin selvää, että vaikka minkälaisia ehdotuksia tahansa olisi esitetty Suomen kansalle, kaikenlaiset Linkomiehet ja Rytit hylkäsivät ehdotukset toimien Berliinin käskyjen mukaan." Osansa sai myöskin "'eduskunnassa oleva "oppositio", joka riisui narrinnaamionsa" ". Kirjoittaja lopettaa artikkelin pahanenteisesti: "Suomen kansaa valtaa masennus. Korkeimman johdon petturuuden vuoksi Suomella on niin huonot olosuhteet, että sen huonommiksi ne eivät enää voi tulla.

⁸³ Paasikivi 1985, s.14. Paasikiven päiväkirjat on selvästi tarkoitettu julkisuuteen, joten niiden tarjoamaan ajankuvaan on syytä suhtautua kriittisesti.

⁸⁴ Rytin kokoelma 1, Hitlerin 4.7.1944 kirje Rytille, VA.

⁸⁵ Sotasyllisyys ak.IV, s.432-433 (Tannerin muistiinpanoja vuosina 1943-1944 tapahtuneista keskusteluista), VA; Linkomies, s.371.

Suomen seikkailun maksun aika on tullut ja nyt alkaa tämän laskun maksu.⁸⁶ Linkomiehen esiintymisellä kirjoittaja tarkoittaa pääministerin radiopuhetta 2.päivänä heinäkuuta.

Heinäkuun 14.päivänä Tukholmassa madame Kollontay pyysi Ruotsin Helsingin-lähettilään Hans Beck-Friisin luokseen. Tämän tapaamisen seurauksena oli useita muita tapaamisia, joiden perusteella voidaan selvittää, mitä Kollontayn ja Beck-Friisin kohdatessa todella puhuttiin. Tieto tapaamisesta ei mennyt suoria diplomaattiteitä perille - siis Suomen hallituksen tietoon.⁸⁷ Syynä tähän oli ilmeisesti se, että Ruotsi oli pettynyt siitä, että edellisen välitysyhteyksien aikana oli samanaikaisesti neuvoteltu von Ribbentropin kanssa.⁸⁸

Viestin kulku oli seuraava: Kollontayn ja Beck-Friisin tapaamisen jälkeen Eljas Erkko tapasi Beck-Friisin. Seuraavana päivänä Erkko vieraili Suomen Tukholman-lähettilään Gripenbergin luona. Lähettiläs todennäköisesti kertoi tapaamisesta Ramsaylle, mutta Erkko ei suinkaan vienyt viestiä ulkoministerille, vaan rauhanoppositiolle, josta Eero A.Wuori välitti tiedon Mannerheimille, joka vihdoin kertoi asiasta hallitukselle. Hallitus toki tiesi asiasta jo aikaisemmin, - Eero A.Wuori kertoi asiasta myös Tannerille - mutta kuvaavaa tilanteelle oli se, että sen paremmin Beck-Friis kuin Erkkokaan eivät suoraan välittäneet tietoa ulkoministeri Ramsaylle, joka oli leimattu "pikku-Hitleriksi".⁸⁹

⁸⁶ Pravda 9.7.1944.

⁸⁷ Polvinen 1980, s.82-83. Soikkanen 1977, sivulla 206 on tapaamisen päivämääräksi virheellisesti pantu 4.7.

⁸⁸ G.A.Gripenbergin kokoelma, Gripenbergs dagbok 15.7.1944, s.477, VA. Esimerkiksi pääministeri Hansson oli katkeroituneena puhunut suomalaisten valheellisyydestä.

⁸⁹ G.A.Gripenbergin kokoelma, Gripenbergs dagbok 15.7.1944, s.477, VA; Kenraali Heinrichsin kokoelma PK1172/46 (Mannerheim-teoksen II- osan aineistoa vuosilta 1941-1944) 7.9.44 päivätty selostus n:o 1, Sota-arkisto; Paasikivi 1985, s.15; Tanner, s.324; Virkkunen, s.302. Erkko oli Juhon Eljas Erkko, mm. entinen moninkertainen ministeri sekä Sanoma Oy:n toimitusjohtaja.

43. Viestin sisältö

Tavatessaan 15.päivänä heinäkuuta Gripenbergin, Erkko kertoi edellisenä päivänä tavanneensa ruotsalaisen, jonka nimeä hän ei suostunut kertomaan. Muuta kautta kävi kuitenkin pian selväksi, että tämä ruotsalainen oli ollut Beck-Friis. Gripenbergin päiväkirjan mukaan Kollontay pyysi tätä ruotsalaista, siis Beck-Friisiä, luokseen. Tapaamisen aikana Neuvostoliiton Tukholman-lähettiläs oli sanonut Suomella olevan vielä pieni mahdollisuus rauhaan. Rytin ja Tannerin kuitenkin tulisi erota. Ehdot olisivat samat kuin edellisessä sodassa, mutta saksalaisten suhteen tiukemmat. Saksalaiset pitäisi ajaa pois tai internoida. Suomella olisi kolme viikkoa aikaa tulla yhteisymmärrykseen venäläisten kanssa. Hallituksenvaihtovaatimuksesta ei sen sijaan löydy mainintaa.⁹⁰

Heinäkuun 14.päivänä Kollontay tapasi Beck-Friisin lisäksi myös Ruotsin ulkoministeriön toimistopäällikön Nils Lindhin. Tapaamisen aikana keskusteltiin samasta asiasta kuin edellisessäkin keskustelussa myös sisällön pysyessä samana. Heinäkuun 19.päivänä Maalaisliiton kansanedustaja Urho Kekkonen tapasi Tukholmassa Beck-Friisin tämän pyynnöstä. Paasikiven mukaan Kekkonen oli matkustanut Tukholmaan saamatta siihen lupaa. Beck-Friisin mukaan Suomella oli mahdollisuus rauhaan, ehdot tosin Kollontayn sanoman mukaan tulisivat olemaan raskaat, mutta Suomen itsenäisyyttä ja riippumattomuutta ei haluttu viedä. Edellytyksenä oli, että asia hoidettaisiin nopeasti. Mihin kukaan sellaiseen elimeen kuin rauhanoppositioon ei asiassa kannattanut nojata. Uusi hallitus, joka ei saanut sisältää Rytin eikä Tannerin nimiä, tuli muodostaa. Saksan suhteen vaatimukset olivat samat kuin Gripenbergin päiväkirjassa oli mainittu.⁹¹

⁹⁰ G.A.Gripenbergin kokoelma, Gripenbergs dagbok 15.7.1944, s.475-476, VA.

⁹¹ Paasikiven kokoelma IV:27, Törngrenin paperit, Överläggning 20 & 21 juli 1944, VA; Paasikivi 1985, s.15, 20.

Heinrichsin papereista löytyneestä selonteossa, jossa kuvataan "erään suomalaisen valtiopäivämiehen" eli Kekkonen ja Beck-Friisin tapaamista em.päivänä, Beck-Friis mainitsee Kollontayn sanoneen, "että sen perusteella, mitä hän on lukenut, hänellä on sellainen vaikutelma, että Suomen asia ei Venäjän puolelta ole vielä lopullisesti umpeenlyöty, vaan että jäljellä on mahdollisuus saada aikaan rauha: edellyttäisi kuitenkin, että aloitteen on tultava Suomen taholta, jonka puolestaan on kirjoitettava ja pyydetävä rauhaa". Uuden hallituksen, jossa ei ole mukana Rytitä eikä Tanneria, tulisi tehdä tämä. Selonteon mukaan Kollontay oli tiedustellut Beck-Friisiltä, oliko Suomessa sellaisia virtauksia poliittisessa elämässä, jotka halusivat rauhaa Neuvostoliiton kanssa. Beck-Friis vastasi hänen tietonsa mukaan olevan useammassakin eri piireissä. Kollontay oli ollut kiinnostunut nimistä, mutta Beck-Friis ei ollut maininnut nimiä. Kollontay itse oli maininnut Wuoren ja Kilven siksi, että he olivat juuri olleet Tukholmassa sekä Paasikiven, jolla hänen mukaansa oli "jatkuvasti hyvä nimi Moskovassa, koska hänen vilpittömyyteenä luotetaan". Kollontay oli tiedustellut, mikä oli sotamarsalkka Mannerheimin kanta ja missä määrin hänellä oli ympäristöstään huolimatta toimintavapaus. Madame Kollontay oli maininnut samalla, että Mannerheimhän oli jo vanha mies. Beck-Friis ei ollut antanut mitään varmaa vastausta Mannerheimin kannasta.⁹²

Kollontay oli useaan otteeseen maininnut asialla olevan kiire. Hän myös mainitsi, että "Jos puna-armeija on päässyt Helsinkiin, on tilanne jo kokonaan toinen. Suomen asia olisi hoidettava ennen kuin Saksa on luhistunut." Selonteon mukaan Ruotsin ulkoministeriö tiesi tästä keskustelusta, samoin kuin siitä, että Beck-Friis oli puhunut asiasta erälle suomalaisille. Beck-Friis oli kertonut keskustelusta entiselle Moskovon lähettiläälle As-

⁹² Kenraali Heinrichsin kokoelma PK1172/46, 7.9.44 päivätty selostus n:o 1, Sotaarkisto. Wuori oli jo aikaisemmin mainittu Eero A.Wuori, joka oli SAK:n puheenjohtaja. Kilpi oli Eino Kilpi, joka oli Suomen Sosiaalidemokratian päätoimittaja.

sarssonille, joka oli sanonut Neuvostoliiton koko ajan halunneen rauhaa Suomen kanssa, koska Neuvostoliitto halusi antaa ulospäin hyvän kuvan suhtautumisestaan pieniin valtioihin ja että Kollontayn tietoihin voitaisiin luottaa. Beck-Friis ei itse kuitenkaan halunnut millään tavoin vakuuttaa, puhuiko Kollontay Kremlin ohjeiden mukaan vai ei.⁹³

Heinäkuun 20.päivänä Kollontay ja ruotsalainen pankinjohtaja Marcus Wallenberg tapasivat Tukholmassa. Tässäkin tapaamisessa madame Kollontay korosti asian hoitamisella olevan kiire, sillä noin neljäntoista vuorokauden kuluttua ratkaisu olisi jo tapahtunut itärintamalla, minkä jälkeen Neuvostoliitto ei enää olisi kiinnostunut rauhasta Suomen kanssa. Wallenberg tiedusteli Kollontaylta, mistä näkökulmasta piti tarkastella uutta hallitusta, joka oli saatava Suomeen. Lähettiläs mainitsi nimien Helo, Räisänen, Rydberg jne. kaltaisten olevan suositteluvia. Wallenbergin mielestä oli parasta, että madame olisi nimeämättä sellaisia henkilöitä ja varsinkin mainitsematta niitä Moskovassa. Kollontay lupasikin olla tekemättä tällaista esitystä. Tässä keskustelussa Rytin ja Tannerin erosta ei puhuttu mitään. Madame Kollontay ilmoitti kabinettisihteerin Bohemanille 25.päivänä saaneensa edellisenä päivänä viestin Moskovasta ulkoasiainkomissariilta, jonka mukaan Neuvostoliitto oli valmis neuvottelemaan Suomen kanssa. Tämäkään viesti ei suinkaan tullut suoraan Suomen virallisen ulkopolitiikan hoitajien tietoon, vaan asia kulki monien välikäsien kautta. Tieto Suomeen tuli kirjelmässä Holger Nysteniltä, joka oli Suomen Paperitehtaiden Yhdistyksen toimitusjohtaja. Nysten oli saanut asiasta ilmoituksen ruotsalaiselta, pääasiallisesti päämajatehtävissä toimivalta eversti Curt Kempffiltä.⁹⁴

⁹³ Kenraali Heinrichsin kokoelma PK1172/46, 7.9.44 päivätty selostus n:o 1, Sotaarkisto.

⁹⁴ Paasikiven kokoelma IV:27, Törngrenin paperit, Överläggning 20 & 21 juli 1944, VA; Paasikivi 1985, s.21; Soikkanen 1987, s.391. Helo oli Johan Helo, fil.tri.ja varatuomari ja entinen Helsingin kaupungin rahatoimenjohtaja, joka oli turvasäilössä vuosina

Tannerin muistelmien mukaan eri viestejä vertailtaessa havaittiin Kollontayn puhuneen kaikille suurin piirtein samaan suuntaan. Kun Kollontayn keskustelukumppanit olivat huomauttaneet edellisen kosketuksen kariutuneen Neuvostoliiton esittämään ehdottomaan antautumisehtoon, oli lähettiläs valittanut suomalaisten ymmärtäneen täysin väärin hänen käyttämänsä sanamuodon. Se oli ollut hänen valitsemansa ja tarkoittanut, että suomalaisten olisi ollut katkaistava suhteensa Saksaan, minkä jälkeen ehdoista olisi voitu neuvotella. Hän ei missään nimessä ollut tarkoittanut sotilaallista eikä poliittista antautumista.⁹⁵

Tapahtumien kulkujärjestys, esimerkiksi se, että Kollontay sai viestin Moskovasta 24.päivänä heinäkuuta, tuntuisi viittaavan siihen, että lähettiläs toimi oma-alotteisesti sekä siihen, että hän Suomen ystävänä halusi saada Suomen mahdollisimman nopeasti rauhaan Neuvostoliiton kanssa ennen kuin tilanne sotilaallisesti olisi käänntynyt Suomen lopulliseksi tappioksi. Aikaisemminkin Kollontay oli toiminut ainakin osittain oma-alotteisesti, kun hän oli halunnut nopeuttaa neuvottelujen käynnistymistä. Käytettävissä olevan lähdeaineiston perusteella ei kuitenkaan ole mahdollista tehdä varmoja johtopäätöksiä. Kollontaysta kertovassa kirjassaan Kaare Hauge tulkitsee em. Kollontayn esittämän väärinkäsitysmallin neuvostohallituksen kasvojen säästämiseen tähdänneeksi tempuiksi.⁹⁶

1941-44. Räisänen oli Yrjö Räisänen, paremmin tunnettu "Sasu Punaisena". Hänet oli kuritushuoneessa 1941-44 tuomittuna valtiopetoksen valmistelusta. Rydberg oli Kaisu-Mirjami Rydberg, entinen Suomen Sosiaalidemokraatin toimittaja. Hän oli tuomittuna kuritushuoneeseen valtiopetoksen valmistelusta vuosina 1941-44. Mainitut henkilöt olivat siis mahdollisimman kaukana sisärenkaan suunnitelmista, sillä he eivät millään olisi sopineet propagandan antamaan kuvaan Suomen sisäpoliittisesta harmoniasta.

⁹⁵ Hauge, s.240; Tanner, s.326.

⁹⁶ Hauge, s.240; Polvinen 1980, s.27; Tanner, s.326. Esimerkiksi ennen maaliskuun neuvotteluja Moskovassa Kollontay vakuutti Bohemanille suomalaisten hämmästyvän neuvostohallituksen hyvää asennetta. Neuvotteluissa suomalaiset kuitenkin havaitsivat ehdot Suomen kannalta hyvin raskaiksi.

5. TOIMINTAA KULISSIEN TAKANA

51. Sopimuksen riitauttamista harkitaan

Keskustelussa 17. päivänä heinäkuuta Linkomies kertoi Tannerille hänen ja Waldenin käyneen päämajassa tors-taina, siis todennäköisesti 13. päivänä. Linkomies oli ymmärtänyt marsalkan olevan sitä mieltä, että Luumäen linjalle peräytyminen jälkeen olisi aika yrittää rauhaa, koska silloin Neuvostoliitto olisi tyytyväinen. Mannerheimin mielestä silloin myös suomalaisten taisteleva mielipide tyytyisi ratkaisuun. Pääministerin mielestä hetken koittaessa presidentin olisi ilmoitettava Hitlerille, ettei apu ollut ollut riittävä ja että Suomi ei enää jaksanut taistella.⁹⁷

Tannerin mielestä Ryti oli niin kunniantuntoinen, ettei hän helpolla söisi sanaansa, siis rikkoisi Hitlerille antamaansa vakuutusta. Linkomiehen mielestä Saksa oli otettava huomioon, koska se voisi saada häiriötä aikaan. Myös sodan jatkamista kannattavien mielipide oli otettava huomioon. Linkomies sanoi Mannerheimin olevan sopivan hetken tullessa valmis kirjoittamaan hallitukselle kirjeen, jossa todettaisiin, ettei Saksan antamaa apua voi katsoa riittäväksi. Tannerin muistiinpanojen mukaan keskustelussa ei kuitenkaan saavutettu ratkaisua.⁹⁸ Edellisessä keskustelussa on havaittavissa samoja aineksia kuin vastaavissa pienen piirin luottamuksellisissa keskusteluissa aikaisemminkin. Rauhaan tuli pyrkiä aktiivisesti, mutta ensin oli varmistettava kotirintama sekä odotettava Saksan aiheuttaman vaaran pienentymistä minimiin.

Samana 17.päivänä Puntila soitti Rytille. Todettiin "ryssän propagandan sävyn lieventyneen". Ryti mainitsi

⁹⁷ Sotasyyllisyys ak.IV, s.435 (Tannerin muistiinpanoja vuosina 1943-1944 tapahtuneista keskusteluista), VA.

⁹⁸ Sotasyyllisyys ak.IV, s.435 (Tannerin muistiinpanoja vuosina 1943-1944 tapahtuneista keskusteluista), VA.

Stalinin sairaudesta ja syrjäänvetäytymisestä taas puhuttavan. Rytin kysyessä, oliko "teräsmies" rauhoittunut, vastasi Puntila niin olevan.⁹⁹ Tämä lyhyt keskustelu kuvastaa ajan poliittista ilmapiiriä melko osuvasti. Pie-ninkin huhupuhe Moskovasta toi valonpilkahduksen synkältä näyttävään tilanteeseen. Kaiken aikaa oli kuitenkin käynnissä kuumeinen toiminta kulissien takana maan johtamiseksi rauhantielle, ei ehdoilla millä hyvänsä, vaan ehdoilla, jotka Suomen kansa ja armeija ehdottoman pakon edessä ja vahvan johtajan kaitsemana voisivat hyväksyä.

Linkomies, Tanner ja Ramsay kävivät 18.päivänä pitkän keskustelun rauhanpyrkimyksistä. Linkomiehestä ja Ramsaysta ajankohta ei ollut sopiva rauhanehtojen tunnustelemiseen. Seuraavana päivänä Tanner ja Ramsay keskustelivat samasta asiasta. Ulkoministerin kannan mukaan Saksan oli ennen rauhanehtojen tunnustelemista tultava heikomaksi, jottei se pystyisi vahingoittamaan Suomea.¹⁰⁰ Ramsayn ja Linkomiehen tavoitteena oli saada Suomen sotilaallinen tilanne mahdollisimman hyväksi ennen rauhanneuvotteluihin ryhtymistä. Tästä olisi hyötyä kahdella taholla: ensinnäkin neuvottelutilanne Neuvostoliiton kanssa olisi luonnollisesti aivan toinen Suomen armeijan ollessa hyvissä asemissa ja taistelukykyinen kuin armeijan ollessa lyöty, toiseksi oli oltava kaiken varalta valmis taistelemaan saksalaisia vastaan. Mahdolliselle taistelulle olisi tietysti edullista, jos Saksa olisi mahdollisimman heikko. Muistelmissaan Linkomies toteaa, ettei Tanner heti tahtonut käsittää sitä, että Ryti ei kunnian miehenä voisi olla alullepanemassa neuvotteluja, joista oli luvannut pidettyä. Tanner vain halusi rauhaan pääsemisen nopeuttamiseksi - sekä sisäpoliittisista syistä - vaihtaa hallitusta, mikä ei pääministerin mielestä auttaisi rauhanpyrkimystä. Sitä ennen olisi marsalkka saatava suostumaan presidentiksi. Sotilaallinen tilanne oli kuitenkin saatava vakaaksi ennen toimenpiteisiin ryhtymistä.¹⁰¹

⁹⁹ L.A.Puntilan kokoelma, kansio 227, maanantai 17.7.1944, VA.

¹⁰⁰ Tanner, s.324.

¹⁰¹ Linkomies, s.371.

52. Ryti kritisoi marsalkkaa

L.A.Puntila ja Rangell tapasivat 20.päivän ensimmäisinä tunteina. Rangell kertoi Rytin tarjonneen kesäkuun puolivälin jälkeen Mannerheimille presidentin virkaa. Ryti oli perustellut tarjoustaan sanoen, että hän ei halunnut olla Suomen menestymisen tiellä. Mannerheim oli Rangellin mukaan vastannut, että presidentinvaihdos olisi pitänyt tehdä jo edellisen vaalin yhteydessä.¹⁰² Edellinen keskustelu tuntuu melko omituiselta. Varsinkin Rangellin Mannerheimin sanomaksi väittämä lausahdus ei saa mistään muusta lähteestä tukea. Mannerheimista yritettiin kyllä jo edellisten vaalien alla tehdä presidenttiä, mutta hänen puheensa ja tekonsa antavat selvästi ymmärtää, että hän oli valmis siirtymään presidentin virkaan vasta varmistettuaan sotilaallisen tilanteen kestävyuden. Mihinkään tulokseltaan epävarmaan vaaliin hän ei halunnut käydä.

Puntila kävi samana 20.päivänä lounaalla presidentin luona. Aterioinnin jälkeen Ryti ja Puntila jäivät kahden. Isäntä totesi sotilaallisen tilanteen olevan tyydyttävä, - Rytihän seurasi erittäin aktiivisesti sotilaallista tilannetta - mihin oli osaltaan auttanut myös Saksan apu. Myös oman maan mielialat olivat tyydyttävät. Ryti arvosteli Mannerheimia ankarasti. Marsalkka oli jo vanha mies: tänään suuri optimisti, huomenna täysi pessimisti. Rytin henkilöäkäarin tohtori Soisalon arvailujen mukaan tämä johtui menetelmistä, joilla Mannerheimia hoidettiin. Presidentti valitti päätöksenteon vaikeutta, kun sotilaallinen neuvonantaja oli niin häilyväinen. Mannerheimin kuoleman varalta sovittiin, että Ryti ottaisi ylipäällikkyyden itselleen ja siirtyisi päämajaan. Puntila kehoitti presidenttiä ottamaan sotilasasioissa hyvän asiantuntijan avukseen, esimerkiksi kenraali Talvelan. Samalla hän huomautti Talvelan siirron hullunkurisuudesta - Talvela oli siirretty Berliiniin - ja ehdotti, että Talvela vain tu-

¹⁰² L.A.Puntilan kokoelma, kansio 227, torstai 20.7.44, VA.

tustuisi tilanteeseen ja palaisi sitten rintamalle. Waldenin soitto keskeytti neuvonpidon hetkeksi. Puhelun jälkeen Ryti palasi Talvelaan ja oli asiasta samaa mieltä Puntilan kanssa. Yksimielisiä herrat olivat myös jatkuvan taistelun välttämättömyydestä. Keskustelun lopuksi Ryti sanoi kaikissa tapauksissa jäävänsä virkaan. Mitä merkittäväksi, vaikka hänet surmattaisiin - kuoleehan ihminen joka tapauksessa ennemmin tai myöhemmin. Ryti oli Puntilan muistiinpanojen mukaan sanonut jo kokoneensa riittävästi - hän ei halua jättää kansaansa missään vaiheessa.¹⁰³

Tapaamiselle leimaa-antavinta oli Rytin tuntema syvä pettymys Mannerheimia kohtaan: selkeitä neuvoja sotilaallisissa asioissa ei tullut, kun niitä eniten olisi tarvittu. Marsalkka ei myöskään ollut valmis ottamaan poliittista vastuuta, jonka Ryti, Linkomies, Tanner, Walden ja rauhanoppositio katsoivat hänelle parhaiten ja jopa ainoana sopivan raskaan rauhan tullessa. Siksi presidentti oli hiljalleen totuttautumassa siihen, että hänen oli parhaansa mukaan vietävä kansa rauhaan. Hän alkoi selvästikin kyllästyä marsalkan taivuttelemiseen.

Vaikka Ryti alkoikin jo menettää toivonsa Mannerheimin suhteen, niin Linkomies ajoi yhä ajatustaan. Myös rauhanoppositio toimi: 20.päivänä se ilmoitti Tannerille Wuoren välityksellä Kollontayn ja Beck-Friisin tapaamisesta Tukholmassa sekä yhteydenotosta Mannerheimiin asian merkeissä. Edellisen 19.päivän kohdalle on Gripenbergin päiväkirjaan kirjattu tietoja suunnitelmasta, jonka mukaan Mannerheimista tulisi pääministeri, minkä jälkeen Ryti eroaisi terveydellisistä syistä. Näin Mannerheimista tulisi automaattisesti presidentti. Tämän jälkeen marsalkka voisi hoitaa rauhan venäläisten kanssa. Ajatus esiintyy uudelleen heinäkuun 20.päivän kohdalla.¹⁰⁴

Tanner ja Walden tapasivat jälkimmäisen aloitteesta 22.päivänä Helsinkiin saapuneen Mannerheimin. Tannerin ja

¹⁰³ L.A.Puntilan kokoelma, kansio 227, torstai 20.7.44, VA.

¹⁰⁴ G.A.Gripenbergin kokoelma, Gripenbergs dagbok 19.7.1944, s.492-494, VA; Tanner, s.324-325.

marsalkan keskustellessa Kollontayn ja Beek-Friisin taapamisesta syntyneistä raporteista Tanner korosti rauhan saamisen välttämättömyyttä. Mannerheim oli asiasta samaa mieltä, sillä rintama oli vakiintunut ja sitoumuksen antamisen lähin tarkoitus saavutettu. Tanner vetosi marsalkkaan, jotta tämä ryhtyisi uuden hallituksen pääksi. Mannerheim torjui ajatuksen vedoten ikäänsä ja siihen, ettei tunne hallitustekniikkaa. Hän ei myöskään osannut esittää pääministeriehdokasta. Tässä vaiheessa ulkoministeri saapui paikalle. Mannerheim toisti vakaumuksensa rauhaan pääsyn välttämättömyydestä. Hänestä suuri yleisö oli väärässä kuvitellessaan vaaran väistyneen rintaman vakiinnuttua. Walden ei esittänyt vastaväitteitä, mutta Ramsayn mielestä saksalaiset olivat yhä vaarallisia ja saattaisivat vahingoittaa Suomea. Nyt Tanner alkoi painostaa ratkaisuun: hän kertoi toivoneensa, että asia olisi hoidettu 26.päivään mennessä, jolloin eduskunta loiman jälkeen kokoontuisi. Muutoin olisi mahdollista, että ratkaisuun pakotettaisiin sosiaalidemokraattien erolla hallituksesta.¹⁰⁵

53. Mannerheimin muistio

Heinäkuun 24.päivänä Suomen Berliinin lähettiläs T.M.Kivimäki lähetti Suomeen kirjeen, jossa hän ilmoitti esittäneensä Saksalle pettymyksensä sopimuksen johdosta: Suomelle luvattua prikaatia ei ollut lähetetty. Hänelle vastattiin prikaatin tulevan, kun sitä kipeimmin tarvittaisiin. Lähettiläs totesi sen voivan tulla liian myöhään.¹⁰⁶

Samana aamuna Tanner vieraili Rytin pyynnöstä Tamminiemessä raportoimassa puolueensa tilanteesta. Ryti vastusti Tannerin rauhanhallitussuunnitelmaa - ajankohta oli liian varhainen. Presidentin mielestä ei pitänyt menettää hermojaan, sillä saattaisi tulla uusi tilanne, jolloin havaittaisiin, että oltiin oltu liian varhain liikkeellä. Linkomies tuli paikalle ja oli samaa mieltä Rytin kanssa

¹⁰⁵ Juva, s.548; Tanner, s.325-328.

¹⁰⁶ Kivimäen kokoelma, kansio 2, s.40, VA.

Tannerin ehdotuksesta.¹⁰⁷ Rytin ja Linkomiehen motiiveista lähtien hallituksen vaihdossa ei olisi ollut mitään mieltä, ellei Mannerheimia olisi saatu pääministeriksi. Tannerilla taasen oli muitakin, kuten puoluepoliittisia vaikuttimia: jo Ribbentrop-sopimuksen jälkeinen hallituskriisi oli koetellut sosiaalidemokraattien rivejä, joten puoluetta ei missään nimessä saanut päästää enää enempää hajaantumaan, esim. rauhanopposition toiminnan kannattajien ja hallituksen politiikan takana olevien kesken.

Tavatessaan Tannerin 17.päivänä heinäkuuta Linkomies oli kertonut tavanneensa Mannerheimin. Keskustelun kuluessa hän oli myös uskonut luottamuksellisesti Tannerille Mannerheimin olevan valmis kirjoittamaan hallitukselle kirjeen, jossa todettaisiin Saksan avun olleen riittämättömän.¹⁰⁸ Motiivina tällaisen kirjeen kirjoittamiselle oli keskustelusta havaittavissa ollut halu päästä irti sopimuksesta, joka alkoi käydä rasitukseksi, vaikka sillä olikin voitettu aikaa. Kirje myös olisi helpottanut poliittisia päätöksentekijöitä hallituksenvaihtosuunnitelmissa. Riittämättömän avun perusteella olisi laillistettu rauhanneuvottelujen aloittaminen.

Rytin ja Tannerin Tamminiemessä 24.päivänä käymän keskustelun aikana saapui marsalkan Saksalta saatua apua käsittelevä kirje. Ylipäällikkö kirjoitti, ettei apu ollut ollut riittävä - muistio oli siis saman sisältöinen kuin 17.päivän keskustelussa mainittu kirje, jollaisen Linkomies uskoi Mannerheimin tarpeen vaatiessa olevan valmis kirjoittamaan. Kirjeessään Mannerheim selitti haluavansa antaa tämän tiedon presidentin kautta poliittisten piirien tiedoksi.¹⁰⁹

¹⁰⁷ Virkkunen, s.304.

¹⁰⁸ Sotasyällisyys ak.IV, s.435 (Tannerin muistiinpanoja vuosina 1943-1944 tapahtuneista keskusteluista), VA.

¹⁰⁹ Sotasyällisyys ak.IV, s.441 (Tannerin muistiinpanoja vuosina 1943-1944 tapahtuneista keskusteluista), VA; Rytin kokoelma 32, Mannerheimin 23.7.1944 päivätty kirje Rytille, VA; Tervasmäki 1978, s.221; Virkkunen, s.304.

Kuten jo edellä mainittiin, on varmaa, että Mannerheimin muistiolla tähdättiin Saksan kanssa tehdyn sitoumuksen purkamiseen. Muistio oli todennäköisesti Linkomiehen idea - hän oli jo von Ribbentropin vaatimassa puheessaan jättänyt portin Rytin vakuutuksesta irtipääsemiseksi. Muistiota saatettiin ajatella käytettävän myös sopimuksen irtisanomisessa siten, että Ryti olisi ollut yhä presidenttinä - olihan Mannerheim jatkuvasti ponnekaasti torjunut kaikki hänen presidenttiyteensä tai pääministeriyyteensä viittaavat lukuisat ehdotukset, ja Ryti sanonut jatkavansa "kävi miten kävi" huomattuaan Mannerheimin peräänantamattomuuden tässä kysymyksessä sekä "häilyvyyden mielipiteissä". Tähän viittaa myös se, että Ryti kutsui Kivimäen Suomeen. Tannerille presidentti kertoi 25.päivänä aikovansa antaa lähettiläälle tehtäväksi valittaa Ribbentrop-sopimuksen huonosta täyttämisestä. Näin oli tarkoitus riitauttaa sopimus Saksan kanssa.¹¹⁰

Samassa keskustelussa Ryti korosti valmiuttaan väistyä tarvittaessa. Hän arvosteli Mannerheimia: tämä ajatteli liikaa nekrologiaan ja sitä, missä valossa esiintyisi jälkipolville. Tanner katsoi sotasyällisysoikeudelle toimittamassaan selonteossa Mannerheimin muistion kuvastaneen vain sitä, että "marsalkka jälleen pelasi omaa peliään". Mannerheim jätti Tannerin mielestä poliittisen johdon asiaksi ulospääsyn etsimisen, kun oli saanut rintaman vakiinnutetuksi ja kunniansa pelastetuksi.¹¹¹

6. HERRASMIESSOPIMUS PÄÄMAJASSA

61. Walden toimii

Kun 22.päivän keskustelu Mannerheimin kanssa ei ollut johtanut toivottuun tulokseen, oli Walden muiden poistut-

¹¹⁰ Sotasyällisyys ak.IV, s.441-443 (Tannerin muistiinpanoja vuosina 1943-1944 tapahtuneista keskusteluista), VA.

¹¹¹ Sotasyällisyys ak.IV, s.441-443 (Tannerin muistiinpanoja vuosina 1943-1944 tapahtuneista keskusteluista), VA.

tua saanut Mannerheimin "melkein suostumaan valtionhoitajaksi", mutta seuraavana aamuna marsalkka oli perunut suostumuksensa. Puolustusministeri kertoi tämän Tannerille 26.päivänä. Herrat päättivät yksissä tuumin, että Mannerheim oli pakotettava valtionhoitajaksi.¹¹²

Samana päivänä muutamaa tuntia myöhemmin Tanner kävi Linkomiehen luona. Pääministeri oli havainnut hallituksen aseman käyneen mahdottomaksi - pääministeri oli ilmeisesti huomannut sopivan ajan koittaneen niin hallituksen kuin presidentinvaihdoksenkin suhteen. Tannerin mukaan Linkomies oli valmis edistämään suunnanmuutosta, kunhan hänen ei tarvitsisi näkyä: Linkomies oli jo aikaisemmin todennut olevansa ristiriitoja aiheuttava henkilö pääministerinä. Tanner oletti Linkomiehen keskustelleen asiasta Waldenin ja Ramsayn kanssa.¹¹³

Linkomies esitti Tannerille, - kuten Walden aikaisemmin samana aamuna - että Mannerheimista oli tehtävä valtionhoitaja. Tämän jälkeen Ryti olisi eronnut. Valtionhoitajan tehtävänä olisi ollut hallituksen muodostaminen. Tanner lupasi puhua edistysmielisten ja ruotsalaisten kanssa. Tannerin mukaan puheenjohtajatapaamisessa ei olisi puhuttava rauhasta, vaan voimien keskittämisestä yksin käsiin vaaran alaisena hetkenä. Varovaisuus oli tarpeen varsinkin siksi, etteivät saksalaiset saisi suunnitelmista tietoa. Seuraavana 27.päivänä Tanner esitti ruotsalaisen eduskuntaryhmän puheenjohtajalle Ernst von Bornille ja edistysmielisten eduskuntaryhmän puheenjohtajalle Heinolle, että he kolme ja puhemies Hakkila menisivät päämajaan Mikkeliin ehdottamaan Mannerheimille valtionhoitajaksi ryhtymistä. von Born sanoi ryhmänsä jo 26.päivänä päättäneen esittää samanlaista matkaa. Tanner soitti Mannerheimille suunnitellusta matkasta ja ilmoitti kysymyksessä olevan tärkeän ehdotuksen. Mannerheim lupasi

¹¹² Sotasyyllisyys ak.IV, s.444-445 (Tannerin muistiinpanoja vuosina 1943-1944 tapahtuneista keskusteluista), VA.

¹¹³ Sotasyyllisyys ak.IV, s.444-445 (Tannerin muistiinpanoja vuosina 1943-1944 tapahtuneista keskusteluista), VA.

ottaa lähetystön vastaan. Jo tunnin kuluttua Walden kuitenkin soitti Tannerille ja ilmoitti marsalkan haluttomuudesta tavata seuruetta kokonaisuudessaan - Tanner kuitenkin oli tervetullut.¹¹⁴

Mannerheim oli soittanut asiasta Waldenille Helsinkiin. Puhelusta Walden oli käsittänyt marsalkan suostuvan ottamaan valtionhoitajan tehtävät vastaan, muttei antavan suostumustaan etukäteen. Mannerheim oli kysynyt, oliko kyseessä tapahtunut tosiasia. Puolustusministerin kysyessä, tarkoittiko marsalkka sitä, että Rytin oli ensin erottava, vastasi Mannerheim myöntävästi. Mannerheim ei selvästikään halunnut jättää tällä kertaa mitään sattuman varaan. Nyt kun sotilaallinen tilanne oli varmistettu ja Ribbentrop-sopimus tehnyt tehtävänsä, katsoi hän voivansa astua valtiolaivan ruoriin. Waldenin soittaessa Tannerille Mannerheimin puhelusta hän myös selosti em. keskustelun. Tanner ja Walden sopivat neuvottelun pitämisestä valtioneuvoston istunnon päätyttyä.¹¹⁵

62. Tapaaminen päämajassa

Iltapäivällä 27.päivänä heinäkuuta neuvottelivat Linkomies, Ramsay, Walden ja Tanner valtioneuvoston istunnon jälkeen. Kolme ensimmäistä ehdottivat, kun asiasta oli jonkin aikaa keskusteltu, että eduskuntapiirien tai Tannerin oli pyydettävä presidentti Rytitä selvittämään oma asemansa asian suhteen. Neuvottelussa kaikki olivat samaa mieltä siitä, että Mannerheimin kanssa ei enää muuten voitu edetä. Koska kukaan muu ei halunnut keskustella asiasta Rytin kanssa, ehdotti Linkomies Tanneria tehtävään.¹¹⁶

¹¹⁴ Sotasyyllisyys ak.IV, s.444-445 (Tannerin muistiinpanoja vuosina 1943-1944 tapahtuneista keskusteluista), VA; Tanner, s.335.

¹¹⁵ Sotasyyllisyys ak.IV, s.445-446 (Tannerin muistiinpanoja vuosina 1943-1944 tapahtuneista keskusteluista), VA; Tanner, s.335-336.

¹¹⁶ Sotasyyllisyys ak.IV, s.447 (Tannerin muistiinpanoja vuosina 1943-1944 tapahtuneista keskusteluista); Linkomies, s.371.

Jos Ryti eroaisi, olisi eropaperi esitettävä maanantaina 31.päivänä heinäkuuta. Samana päivänä olisi sovittava sellaisen esityksen antamisesta eduskunnalle, jolla Mannerheim valittaisiin valtionhoitajaksi eliniäkseen. Tämä oli vastoin Tannerin ajatuksia: hän oli ajatellut kauden kestävän, kunnes presidentinvaaliin voitaisiin ryhtyä. Esitysluonnos olisi näytettävä Mannerheimille ja hankittava hänen suostumuksensa, jonka jälkeen se olisi saatava valmiiksi. Sillä välin Mannerheimin olisi hankittava itselleen hallitus. Suunniteltu esitys oli Mannerheimin suostuttelua - ehkäpä katsottiin marsalkan paremmin suostuvan ehdotukseen, kun tavallaan palattaisiin takaisin valtionhoitaja-aikaan. Presidentinvirkaan pyrkimisestä hänellä oli muistossa vaalitappio.¹¹⁷

Heinäkuun 28.päivänä tapahtui viimein ratkaisu. Presidentinesittelyn jälkeen Tanner jäi keskustelemaan Rytin kanssa. Tanner kertoi edellisen päivän tapahtumista ja ilmoitti, ettei Mannerheim anna vastausta etukäteen. Rauhahan piti kuitenkin pyrkiä. Hallitus ja presidentti eivät hänestä voineet enää tehdä mitään, koska "olivat lukinneet itsensä kiinni". Ryti voisi eroamalla rikkoa suljetun ympyrän, joka oli syntynyt, kun Mannerheim ei antanut vastausta etukäteen.¹¹⁸

Presidentti ilmoitti saman kuin jo aikaisemminkin: hän oli valmis eroamaan, mutta ennen sitä hänen olisi tiedettävä, kenen käsiin peräsin joutuisi. Sillä jos marsalkka ei olisikaan suostunut ottamaan ehdokkuuttaan vastaan, oltaisiin oltu tuuliajolla. Keskustelun lopputuloksena Tanner ja Ryti päättivät matkustaa Mikkeliin. Ennen lähtöään he ilmoittivat Linkomiehelle keskustelun tuloksen. Linkomies sanoi Rytille, että hän henkilökohtaisesti olisi halunnut tämän edelleen jäävän valtionpäämieheksi. Tällä pääministeri tahtoi muistelmiensa mukaan korostaa

¹¹⁷ Sotasyyllisyys ak.IV, s.447 (Tannerin muistiinpanoja vuosina 1943-1944 tapahtuneista keskusteluista), VA.

¹¹⁸ Sotasyyllisyys ak.IV, s.447 (Tannerin muistiinpanoja vuosina 1943-1944 tapahtuneista keskusteluista), VA.

sitä kunnioitusta, jota oli Rytia kohtaan oppinut tuntemaan.¹¹⁹

Rytin papereiden mukaan nousi saksalaisten kärsimien tappioiden johdosta keskustelussa Tannerin kanssa heinäkuun 28. päivänä esille ajatus, että olisi aika tehdä muutos presidentin paikalla ja pyrkiä rauhantunnusteluihin. Rytin mukaan Mannerheim, jota poliittisissa piireissä pidettiin sopivimpana seuraajana, ei suostunut keskusteluihin asiasta. Ryti lausui Tannerille syyskuun alun sopivan parhaiten neuvottelujen aloittamiseen, koska niihin aikoihin sotilaallinen tilanne olisi vakiintunut ja venäläisten hyökkäys pysähtynyt. Asian kiirehtimisestä ei kuitenkaan ollut mitään vahinkoa, joten Ryti lupasi hoitaa asian Mannerheimin kanssa. Tannerin kanssa käymässä keskustelun jälkeen hän soitti päämajaan ja ilmoitti tulostaan. Samalla hän pyysi muissa asioissa päämajaan matkustavaa kenraali Waldenia tulemaan samalla lentokoneella.¹²⁰

Rytin ilmoittama syy keskusteluihin Tannerin kanssa sopii hyvin kuvioon: Ryti oli koko ajan sanonut odottavansa, kunnes sotilaallinen tilanne olisi otollinen presidentinvaihdosta ajatellen. Varsinkin tuli odottaa saksalaisten sotilaallisen voiman vähentymistä. Samana päivänä Ryti, Mannerheim ja Tanner tapasivat päämajassa. Marsalkalle esitettiin keskustelujen lopputulos, jonka mukaan hänen tuli ryhtyä valtionhoitajaksi. Ryti viittasi aikaisempaan samaa asiaa koskeneeseen esitykseensä, johon lisämotiviksi oli tullut hänen toimintavapautensa sitoutuminen Ribbentrop-sopimuksen takia. Presidentti lupasi erota, mikäli marsalkka suostuisi valtionhoitajaksi. Mannerheimin ensimmäinen huolenaihe oli, menisikö hänen ehdokkuutensa varmasti läpi. Tanner vakuutti näin käyvän. Maa-

¹¹⁹ Sotasyyllisyys ak.IV, s.447-448 (Tannerin muistiinpanoja vuosina 1943-1944 tapahtuneista keskusteluista), VA; Linkomies, s.371-372; Tanner, s.337-338.

¹²⁰ Sotasyyllisyys ak.IV, s.447-449 (Tannerin muistiinpanoja vuosina 1943-1944 tapahtuneista keskusteluista), VA; Rytin kokoelma 9, s.172-173, VA; Rytin kokoelma 32, heinäkuun 28.päivä, VA.

laisliittolaisten ja kokoomuslaisten kanssa ei kylläkään oltu voitu keskustella, mutta tilanteessa, jossa maa olisi ilman presidenttiä ja Mannerheimia esitettäisiin valtionhoitajaksi, ei kukaan rohkenisi äänestää vastaan.¹²¹

Seuraavana huolen aiheena marsalkalla oli pääministerin löytäminen. Sekä Ryti että Mannerheim yrittivät taivuttaa Tanneria virkaan, mutta tuloksetta. Tanner perusteli tällaisella liikkeellä olevan huono vaikutus Neuvostoliittoon. Tanner ilmeisesti muisti vielä hyvin häneen suuntautuneen propagandan ja Kollontayn ilmoituksen. Tannerilla oli lisäksi sosiaalidemokraattisen puolueen eduskuntaryhmässä varsin voimakas oppositio. Tämä Rytin ja Mannerheimin yhteinen halu saada Tanner pääministeriksi kuvaa kuitenkin sitä, kuinka vähän presidentti ja hänen suunniteltu manttelinperijänsä panivat painoa Kollontayn ilmoitukselle - lähettiläs oli nimenomaan vaatinut sekä Rytin että Tannerin väistymistä.¹²² Jo 17.1.1942 Ryti oli todennut Kollontayn kanssa tehtyjen sopimusten ja käytyjen keskustelun osoittautuneen "arvottomaksi suunsoitoksi". Tällöin hän viittasi ennen Moskovan rauhaa käytyihin neuvotteluihin.¹²³

Mannerheim pahoitteli Rytille, että hänen oli täytynyt vaatia Ribbentrop-sopimuksen tekoa - vieläpä ilman eduskuntaa - sotilaallisen katastrofin takia. Vain Saksan avun turvin oli ollut mahdollista saada taisteluhenki armeijassa nousemaan ja tapahtumaan käänne Suomen eduksi. Ryti vastasi, että asiassa ei ollut valittamista, vastuu oli hänen. Nyt asioita oli hoidettava eteenpäin. Manner-

¹²¹ Sotasyllisyys ak.IV, s.448-449 (Tannerin muistiinpanoja vuosina 1943-1944 tapahtuneista keskusteluista), VA.

¹²² Sotasyllisyys ak.IV, s.448-450 (Tannerin muistiinpanoja vuosina 1943-1944 tapahtuneista keskusteluista), VA; Rytin kokoelma 9, s.172-173, VA; Rytin kokoelma 32, heinäkuun 28.päivä, VA; Voionmaan kokoelma 1a, 3.8.1944 kirje Tapiolle, VA; Tanner, s.338-339; Tervasmäki 1987, s.174. Tannerin vastustajista puolueen sisällä katso Voionmaa, passim.

¹²³ Rytin päiväkirja, s.59-60 (Sotasyllisysoikeuden arkistossa), VA.

heim lupasi suostua, jos saisi taakseen riittävän kannatuksen. Seuraavaksi keskusteltiin käytännön kysymyksistä, kuten valtionhoitajan kauden pituudesta ja tehtävien siirtämisestä muille. Marsalkka halusi vapautua rutiiniasioista ja keskittyä vain suuriin ja tärkeisiin kysymyksiin. Mannerheim oli pyytänyt Waldenia tuomaan mukanaan Helsingistä Esko Hakkilan "Suomen Tasavallan Perustuslait" -teoksen, jota hän sanoi tutkivansa seuraavana yönä ja antavansa Waldenin kautta tiedon mahdollisista toivomuksistaan. Walden ei ollut osallistunut itse neuvotteluun.¹²⁴

63. Terveys erossyynä

Lentomatalla kohti Helsinkiä Tanner muistelmiensa mukaan pohti, miten hän oli taistellut edellisissä vaaleissa Mannerheimin ehdokkuutta vastaan pääasiassa siksi, että hän ei halunnut siviili- ja sotilasvallan joutuvan yksiin käsiin. Nyt hän oli työskennellyt Rytin syrjäyttämiseksi ja Mannerheimin valitsemiseksi osaksi sen takia, jotta sotilas- ja siviilivalta saataisiin keskitettyä. Todellisenä syynä Tannerista oli kuitenkin von Ribbentropille annettu sitoumus, joka millä ehdolla hyvänsä oli saatava purkautumaan - tällöin Rytin uhraaminen oli hänestä ainoa tie.¹²⁵

Pääministeri Linkomies sai tiedon päämajan tapahtumista heti seuraavana päivänä. Tällöin sovittiin, että Ryti jättäisi paikkansa elokuun ensimmäisenä päivänä - Ryti halusi muutamia päiviä aikaa järjestääkseen siirtymisensä yksityiselämään. Kun tuli kysymys siitä, miten hän perustelisi eronsa, soitti Mannerheim päämajasta korostaen, että hänen mielestään pitäisi viitata terveydellisiin seikkoihin, koska asia ei silloin herättäisi niin suurta huomiota kuin muutoin.¹²⁶

¹²⁴ Sotasyllisyys ak.IV, s.448-450 (Tannerin muistiinpanoja vuosina 1943-1944 tapahtuneista keskusteluista), VA; Rytin kokoelma 9, s.172-173, VA; Rytin kokoelma 32, heinäkuun 28.päivä, VA; Tanner, s.338-339; Tervasmäki 1987, s.174.

¹²⁵ Tanner, s.339-340.

¹²⁶ Linkomies, s.372.

Nämä terveydelliset syyt olivat jo aikaisemmin olleet esillä tässä yhteydessä Gripenbergin päiväkirjassa esiintyneissä suunnitelmissa. Onkin pääteltävä, että myös muualla oli tultu siihen tulokseen, että suurta kohua oli vältettävä. Varmaa ei kuitenkaan ole, saiko Mannerheim ajatuksen terveydellisiin syihin vetoamisesta joltakin muulta, esimerkiksi Gripenbergiltä Ramsayn välityksellä vai oliko se juolahtanut hänen mieleensä Esko Hakkilan teosta lukiessa. Se, että kohua haluttiin välttää, johtuu suurelta osin siitä, että saksalaisia ei oltu vielä lopullisesti lyöty, mutta myös sisäpoliittisesti asia olisi saattanut osoittautua kiusalliseksi.

Mitä saksalaisten todellisiin mahdollisuuksiin tulee Suomen asioihin sekaantumisen suhteen, ei Manfred Mengerin mukaan todellista suurta vaaraa ollut olemassa. Kahdenkymmenennen Vuoristoarmeijan varalle laaditut suunnitelmat olivat armeijan päällikön, kenraali Dietlin mukaan heikot - Dietlistä olisi ollut parempi murtautua rannikolle, jossa hänen joukkonsa eivät enää olisi olleet tottaalisesti riippuvaisia suomalaisten huollosta - vain yksi armeijakunta (19.armeijakunta) tuli toimeen Norjasta toimitettavalla huollolla.¹²⁷ Suomen sodanjohdolla ei kuitenkaan ennen kevättä 1944 ollut minkäänlaisia suunnitelmia saksalaisten varalle, on Sampo Ahto huomauttanut.¹²⁸ Tämä selittynee sillä, että aikaisemmin Suomen mahdollisuudet "uhmata" vielä voimissaan olevaa Saksaa olivat hyvin vähäiset. Kaikissa liikkeissä oli Saksan suhteen noudataettava mitä suurinta varovaisuutta - saksalaisilta ei juuri mikään jäänyt huomaamatta - se oli aikaisemminkin painostanut Suomea mm. viljatoimituksia viivyttämällä.

Muistelmissaan Linkomies toteaa, ettei katsonut eron diplomaattisista perusteluista olevan mitään hyötyä. Hän välitti Mannerheimin viestin kuitenkin presidentille, joka ei ollut halukas perustelemaan eroaan sairaudella.

¹²⁷ Mengerin luento "Suomen merkitys Saksan sodankäynnille toisessa maailmansodassa".

¹²⁸ Ahto, s.52.

Lopulta Ryti kuitenkin kirjoitti valtioneuvostolle osoittamansa kirjeen sellaiseen muotoon, että se viittasi hänen heinäkuun alussa sairastamaansa keltatautiin, jonka johdosta hän oli ollut vuoteenomana. Kirjelmä päivättiin ensimmäiselle päivälle elokuuta.¹²⁹

7. PRESIDENTTI VAIHTUU

71. Linkomies valmistelelee lakia

Koska uusi valtionpäämies oli mahdollisimman nopeasti saatava valituksi, oli valmistelutoimenpiteet suoritettava jo sitä ennen, hälyn välttämiseksi, mahdollisimman salaisesti. Siksi hallituksellekaan ei ilmoitettu asiasta. Linkomiehen mukaan järjestys, jossa Mannerheim valittiin, jäi kokonaan hänen ratkaistavakseen. Tanner ja Walden olivat ilmoittaneet Linkomiehelle, että Mannerheimin kanssa oli puhuttu poikkeuksellisesta asemasta. Hän sai selostuksen perusteella sellaisen käsityksen, että marsalkka ei ollut halunnut tulla presidentiksi, vaan valtionhoitajaksi. Oli selvää, ettei mitään vaalia voitu toimittaa, vaan oli säädettävä erikoislaki, jolla Mannerheim olisi määrätty valtionhoitajaksi. Pääministeri ei itse periaatteellisista syistä - kokoomuspoliittikkona - ollut halukas luovuttamaan vaalia eduskunnan tehtäväksi. Silloisissa oloissa ja niin lyhyessä ajassa valitsijamiesvaalien toimittaminen oli mahdotonta. Siksi oli entistäkin selvempää, että lailla säädettäisiin Mannerheimin astumisesta valtionpäämieheksi. Tämä oli pääministeristä sitäkin luonnollisempaa, kun oli kysymys valtionhoitajasta.¹³⁰

Marsalkka ilmoitti Linkomiehelle tahtovansa varata itselleen oikeuden luovuttaa pääministerille mm. armahdusasioiden ratkaisemisen sekä lähes kaikkien asetusten antamisen, mitkä hallitusmuodon mukaan kuuluivat presidentille. Siispä näistäkin asioista oli tehtävä säännöksensä sää-

¹²⁹ Linkomies, s.372.

¹³⁰ Sotasyysllisyys ak.IV, s.449 (Tannerin muistiinpanoja vuosina 1943-1944 tapahtuneista keskusteluista), VA; Linkomies, s.272-273.

dettävään erikoislakiin. Linkomies valmisti luonnoksen laista, jonka jälkeen hän jätti sen ohjein varustettuna oikeusministeriön kansliapäällikölle, hallitusneuvos K.O.Kotilaiselle, joka tohtori Erik Castrénin kanssa valmisti lakiesityksen. Linkomiehen mukaan - huomioon ottaen marsalkalle suunnitellun poikkeuksellisen aseman - tarkoitus oli lyhentää valtionpäämiehen kuusivuotinen toimikausi enintään neljäksi vuodeksi. Tähän viittaa myös Tannerin vastustus elinikäistä kautta kohtaan.¹³¹

Maanantaina 31.päivänä heinäkuuta lakiesitys oli valmis. Aikaa tämän lakiesityksen laatimiseen oli ollut vain yksi vuorokausi. Samana iltana valtioneuvoston istunnossa asian vaiheet - Rytin ero ja Mannerheimin tulo hänen tilalleen - esiteltiin hallitukselle. Pääministeri Edwin Linkomies selosti tapahtumien kulun todeten lopuksi Rytin jättäneen eroilmoituksensa edellisenä lauantaina eli 29.päivänä heinäkuuta. Asiasta keskustellessa oikeusministeri Oskari Lehtonen oli sitä mieltä, että presidentti voi tietenkin erota, mutta mistä syystä? Sairautta ei oltu todettu, joten kirjelmää tulitaisiin tulkitsemaan siten, että Ryti halusi vapauttaa Suomen Saksalle annetusta sitoumuksesta. Hän tiedusteli, miten uusi mies aikoi hoitaa suhteet Saksaan. Pääministeri sanoi mielialan osoittavan rakoilemista, joten oli tullut aika koota kansa ja keskittää poliittinen ja sotilaallinen valta yksiiin käsiin. Hän "ei ollut kuullut" Lehtosen esittämästä syystä.¹³²

Tämä Linkomiehen vastaus oli vain asian todellisen luonteen salailua, jottei tieto sopimuksesta irti pyrkimisestä leviäisi liian pian saksalaisten tietoon. Poliittisen ja sotilaallisen vallan keskittäminen yksiiin käsiin oli ilmeisesti turvallisempi syy ilmoittaa, sillä kuten

¹³¹ Linkomies, s.373; Tanner, s.336-340.

¹³² Sotasyyllisyys ak.IV, s.450 (Tannerin muistiinpanoja vuosina 1943-1944 tapahtuneista keskusteluista), VA; Tanner, s.340. Virkkunen, s.307 on virheellisesti merkitty maanantai elokuun 1.päiväksi. Väärä päivä johtunee siitä, että heinäkuussa 1944 oli 31 päivää. Lehtosen papereiden pääosa on vielä sukulaisten hallussa.

asiaa kehiteltäessä oli moneen kertaan mainittu, oli sekä saksalaisten että sodan jatkamista kannattavienkin mielipide otettava huomioon.

Maalaisliiton puheenjohtaja ja maatalousministeri Viljami Kalliokoski oli samoilla linjoilla Lehtosen kanssa ja totesi em.tulkinnasta, josta Linkomies "ei ollut kuullut", aiheutuvan suurta ristiriitaisuutta kansan keskuudessa. Kalliokoski ja toinen valtiovarainministeri Tyko Reinikka olivat vallankeskitystä vastaan. Linkomies vastasi heidän väitteisiinsä sanoen vallankeskityksen olevan Suomessa luonnollinen.¹³³

Tässä vaiheessa keskustelua pääministeri haettiin puheliin. Soittaja oli marsalkka Mannerheim, joka tutkittuaan valtiosääntöä oli tullut siihen tulokseen, ettei ollut mitään syytä käyttää valtionhoitajan nimitystä, vaan parempi olisi, jos hänestä tulisi presidentti. Linkomies oli samaa mieltä, koska valtionhoitajan nimitys olisi korostanut liiaksi tilanteen poikkeuksellisuutta, mikä taas ei olisi ollut maan etujen mukaista. Mannerheim kysyi, kuinka pitkää toimikautta hänelle oli ajateltu. Linkomies kertoi ajatelleensa neljän vuoden toimikautta sosiaalidemokraattien ollessa kahden vuoden kannalla. Marsalkasta ei ollut syytä lyhentää toimikautta liiaksi - hän vakuutti, ettei aio olla valtionpäämiehenä yhtään kauempaa kuin mitä tarvittaisiin maan saattamiseen rauhantilaan. Koska tarvittavaa aikaa ei voitu ennalta laskea, ei ollut myöskään syytä lyhentää kautta. Mannerheim sanoi olevansa vanha, joten oletettavasti hän ei jaksaisi olla valtionpäämiehenä kovin montaa vuotta. Linkomiehestä Mannerheim vastusti toimikauden lyhentämistä periaatteellisista syistä: hän ei halunnut asemansa jo alun perin leimautuvan poikkeukselliseksi.¹³⁴

¹³³ Sotasyyllisyys ak.IV, s.450-451 (Tannerin muistiinpanoja vuosina 1943-1944 tapahtuneista keskusteluista), VA.

¹³⁴ Sotasyyllisyys ak.IV, s.452-453 (Tannerin muistiinpanoja vuosina 1943-1944 tapahtuneista keskusteluista), VA; Linkomies, s.374-375.

Palattuaan istuntosaliin Linkomies selosti marsalkan esittämät ajatukset. Keskustelun jatkuessa vallankeski-tystä kritisoitiin lisää, mutta Linkomiehen kiirehdyttyä asiaa päästiin kysymyksessä eteenpäin. Ministeri Reinikka piti Mannerheimin valintaa presidentiksi parempana kuin valintaa valtionhoitajaksi. Sisäministeri Ehrnrooth taas oli päinvastaista mieltä. Maalaisliiton kansanhuoltomi- nisteri Ellilä ilmoitti kantanaan, että Ryti oli suostu- teltava luopumaan eroajatuksista. Asiasta kuitenkin pääs- tiin viimein yhteisymmärrykseen ja kokous päätti, että ensimmäisenä päivänä elokuuta valtioneuvosto esittäisi eduskunnalla lakiehdotuksen, jonka mukaan Mannerheim siirtyisi hoitamaan presidentin tehtäviä.¹³⁵

72. Valtiosääntö ja presidentin ero

Antero Jyränki toteaa presidentin toimikauden ennenai- kaisesta päättymisestä: presidentin valitsijamiehillä ei ole valtaa kutsua presidenttiä pois toimesta ennen hallitus- muodossa säädetyn kuuden vuoden toimikauden päättymistä eikä eduskunnalla ole epäluottamuslauseen välityksellä valtaa velvoittaa presidenttiä eroamaan kesken toimikau- den. Näin ollen presidentti on toimikautenaan tosiasia- ssa erottamaton. Poikkeuslakia lukuunottamatta presidentin toimikausi päättyy ennenaikaisesti pysyvän esteen sat- tuessa, presidentin luopuessa vapaaehtoisesti toimestaan ja korkeimman oikeuden päättämällä viraltapanolla.¹³⁶

Pysyväksi estymiseksi katsotaan presidentin kuolema tai sellainen pitkäaikainen vaiva tai muu työkyvyttömyystila, joka tekee presidentin tehtävien hoitamisen mahdotto- maksiksi. Jollei presidentti itse ilmoita pysyvän esteen il- maantumista valtioneuvoston tehtäväksi jää lääkärinlau- sunnon pohjalta valtio-oikeudellisten johtopäätösten te- keminen. Jyrängin mukaan oikeuskirjallisuudessa on yleensä myönnetty presidentille lupa luopua toimestaan

¹³⁵ Sotasyyllisyys ak.IV, s.452-454 (Tannerin muistiinpanoja vuosina 1943-1944 tapahtuneista keskusteluista), VA; Linkomies, s.375; Tanner, s.341-344.

¹³⁶ Jyränki 1981, s.70.

kesken kautta, vaikkei pysyvää estyneisyyttä olisikaan syntynyt. Presidenttiä ei ole mahdollista estää luopu- masta vapaaehtoisesti toimestaan oikeussäännöksiin eikä niitä koskevin tulkinnoin. Vapaaehtoinen luopuminen on niin huomiota herättävä toimi, että sen perusteluihin esimerkiksi Rytin tapauksessa liitettiin pysyvään esty- neisyyteen viittaavia aineksia.¹³⁷

Hallitusmuodon 25.pykälän mukaan "Presidentin ollessa es- tyneenä, hoitaa hänen tehtäviään pääministeri, jos este on pysyväinen, valittakoon niin pian kuin mahdollista uusi presidentti, joka astuu toimeensa heti vaalin jäl- keen." Valtioneuvoston virallisessa esittelyssä käsitel- tiin ensimmäisenä päivänä elokuuta presidentin erokirje sekä todettiin pääministeri Linkomiehen hoitavan väliai- kaisesti presidentin tehtäviä. Presidentin tehtävien siirtyminen väliaikaisesti pääministerille sujui lain kirjaimen mukaisesti: Ryti ei käyttänyt valtaa, vaan sitä käytti Linkomies Mannerheimin valintaan saakka.¹³⁸ Asia siis hoidettiin asiain ratkaisemisesta valtioneuvostossa annetun lain 4.pykälän mukaan. Pykälä kuuluu: "Tasavallan presidentin ollessa estyneenä on ilmoitus esteestä oi- keusministerin valtioneuvostossa esiteltävä, minkä jäl- keen virallisissa lehdissä on ilmoitettava, että päämi- nisteri hallitusmuodon 25.pykälän mukaan on ryhtynyt hoi- tamaan presidentin tehtäviä. Esteen lakkaaminen on samoin esiteltävä ja ilmoitettava. Ne asiat, jotka pääministerin tulisi valtioneuvostossa esitellä presidentille, esitte- lee presidentin esteen aikana ensimmäinen ministeri."¹³⁹

Seuraavaksi esiteltiin eduskuntaesitys Mannerheimin va- litsemisesta presidentiksi. Ministerit Lehtonen, Rei- nikka, Kalliokoski ja Kaasalainen ilmoittivat pöytäkir- jaan merkittäväksi, ettei heidän käsityksensä mukaan Ry- tillä ollut syytä eroon. Heidän mielestään ero vain he- rättäisi levottomuutta maassa. Neljän tunnin kuluttua

¹³⁷ Jyränki 1981, s.70-73.

¹³⁸ Valtiopäivät 1944 Pöytäkirjat I, s.516.

¹³⁹ Lienee kohtalon ivaa, että kävi juuri kuten Linkomiehes oli helmikuussa pelännyt: hänestä tuli valtionpäämies "muutamaksi välipäiväksi".

valtioneuvoston virallisen esittelyn alkamisen jälkeen esitys meni eduskuntaan. Eduskunnan puhemies Väinö Hakikila ilmoitti tasavallan presidentin kirjelmän ohella viime heinäkuun 28.päivältä eduskunnalle saapuneen hallituksen esitykset n:ot 53 ja 54 sekä tasavallan presidentin kirjelmän ohella esitys n:o 55 laiksi tasavallan presidentin määräämisestä ilman vaalia.¹⁴⁰ Esitys n:o 55 tuli monelle kansanedustajalle täytenä yllätyksenä.¹⁴¹

Seuraavassa täysistunnossa tunnin kuluttua esiteltiin hallituksen esitys n:o 55. Asia käsiteltiin puhemies Hakikilan esityksestä suljetussa istunnossa. Linkomies luki Rytin erokirjeen ja totesi tilanteen lainopillisen puolen. Hän kertoi Rytin perusteluillaan osoittaneen, kenelle valta oli uskottava. Vain Mannerheim nautti kaikkien kansalaispiirien jakamatonta arvontoa ja ehdotonta luottamusta. Rytin tehtyä eropäätöksensä Mannerheimilta oli kysytty, ottaisiko hän toimen vastaan. Marsalkka oli vastannut hallituksen ja eduskunnan toivomuksesta olevansa valmis asettumaan maansa käytettäväksi.¹⁴²

Koska hallituksen mielestä mikään muu ratkaisu kuin valtionpäämiehen tehtävien uskominen Mannerheimille ei tullut kysymykseen, oli tultu tulokseen ettei varsinaisen vaalin toimittaminen ollut tarpeellista, vaan tasavallan presidentin toimi olisi välittömästi ilman vaalia uskottava Suomen marsalkka Mannerheimille. Eduskunnalle jätetyssä lakiehdotuksessa tasavallan presidentin toimi uskottiin Mannerheimille hallitusmuodossa määräytyksi ajaksi. Linkomies jatkoi hallituksen toivovan eduskunnan

¹⁴⁰ Sotasyyllisyys ak.IV, s.454 (Tannerin muistiinpanoja vuosina 1943-1944 tapahtuneista keskusteluista), VA; Valtiopäivät 1944 Asiakirjat I-II N:o 55; Valtiopäivät 1944 Pöytäkirjat I, s.514. N:o 53 oli "hallituksen esitys laiksi viljelysmaiden väliaikaisesta vuokraamisesta siirtoväelle" ja N:o 54 "hallituksen esitys laiksi työntekijäin tapaturmavakuutuslain muuttamisesta". Hallituksen esitys N:o 55 liitteessä 2.

¹⁴¹ Voionmaan kokoelma 1a, 3.8.1944 kirje Tapiolle, VA.

¹⁴² Valtiopäivät 1944 Pöytäkirjat I, s.515-516.

yksimielisesti yhtyvän tähän käsitykseen sekä käsittelevän esityksen mahdollisimman nopeasti.¹⁴³

Koska Suomen marsalkalla oli ylipäällikön tehtävien takia raskas työtaakka, oli hallitusmuodon säännöksistä poiketen hänelle saatettava mahdolliseksi eräiden presidentin toimien siirtäminen pääministerille kuten esityksessä oli mainittu. Lopuksi Linkomies lausui kiitokset eronneelle presidentille sekä korosti Mannerheimin uhrausta tämän ottaessa vastaan presidentin toimen. IKL:n kansanedustaja Salmiala lausui ryhmänsä puolesta pitävänsä menettelyä Suomen hallitusmuodon vastaisena. Salmiala sanoi aikoneensa toivoa ryhmänsä puolesta, että presidentin päätös olisi saatava peruutetuksi, mutta pääministerin lausuttua kiitokset presidentille tuntui Salmialasta tällaisen toivomuksen esittäminen turhalta. Tähän Linkomies oli kiitoksillaan tähännytkin. Keskustelu julistettiin päättyneeksi ja asia lähetettiin perustuslakivaliokuntaan.¹⁴⁴

Myöhemmin samana päivänä esiteltiin pöydällepanoa varten perustuslakivaliokunnan mietintö n:o 52 hallituksen esityksen johdosta laiksi tasavallan presidentin määräämiseksi ilman vaalia. Perustuslakivaliokunta totesi, ettei "presidentin valitseminen Suomen valtiosäännön edellyttämällä tavalla ole nykyisenä aikana mahdollista, vaan on presidentti määrättävä välittömästi lailla." Se katsoi - hallituksen perusteluihin viitaten - "valtakunnan etua" parhaiten vastaavan, että presidentin toimi uskotaan Suomen marsalkka, vapaaherra Carl Gustaf Emil Mannerheimille lakiehdotuksen osoittamalla tavalla. Asia esiteltiin ja pantiin pöydälle odottamaan vajaan tunnin kuluttua alkavaa ensimmäistä käsittelyä. Ensimmäisessä käsittelyssä ei haluttu puheenvuoroja ja asia lähetettiin suureen valiokuntaan. Vajaan tunnin kuluttua suuresta valiokunnasta saapunut asia käsiteltiin toisessa käsittelyssä: suuri valiokunta oli päättänyt yhtyä kannattamaan perustuslakivaliokunnan ehdotusta. Kukaan ei pyytänyt puheenvuoroa,

¹⁴³ Valtiopäivät 1944 Asiakirjat I-II N:o 55; Valtiopäivät 1944 Pöytäkirjat I, s.515-516.

¹⁴⁴ Valtiopäivät 1944 Pöytäkirjat I, s.516-518.

joten lakiehdotuksen toinen käsittely julistettiin päättyneeksi.¹⁴⁵

Perjantaina, 4.päivänä elokuuta oli asian kolmas käsittely, jossa se julistettiin kiireelliseksi yksimielisesti. Laki tasavallan presidentin määräämisestä ilman vaalia vahvistettiin sen jälkeen. Laki oli kirjain kirjaimelta hallituksen esityksen mukainen, kuten perustuslakivaliokunta ja suuri valiokunta olivat mietinnöissään esittäneet.¹⁴⁶

Samana päivänä kello 14.00 päiväjärjestyksessä oli tasavallan presidentin juhlallinen vakuutus, jonka Mannerheim vannoi:

"Minä Gustaf Mannerheim, jonka Suomen kansa on valinnut Suomen tasavallan presidentiksi, vakuutan täten, että minä presidentintöimessäni tulen vilpittömästi ja uskollisesti noudattamaan ja voimassa pitämään tasavallan valtiosääntöä ja lakeja sekä kaikin voimin edistämään Suomen kansan menestystä."¹⁴⁷ Näin pitkään vireillä ollut hanke oli viimein saanut päätöksensä.

73. Hallitus eroaa

Berliinin-lähettiläs T.M.Kivimäki oli saanut Rytin kehoituksen tulla Suomeen 26.päivänä heinäkuuta. Hän matkusti Helsinkiin, jossa presidentti oli sillä aikaa jo ehtinyt vaihtua. Mannerheim pyysi Kivimäkeä muodostamaan uuden hallituksen, jonka tehtävänä olisi ollut Suomen irrottaminen sodasta. Kivimäki kieltäytyi henkilökohtaisten ja poliittisten syiden takia. Hänestä Berliinin-lähettiläs ei voinut saada hallitusta kokoonpannuksi. Kivimäki ei myöskään hyväksynyt presidentin ehdottamaa menettelyä, jonka mukaan uusi tasavallan presidentti selittäisi, ettei ollut edellisen presidentin solmiman

Ribbentrop-sopimuksen sitoma. Kivimäestä samaan tulokseen oltaisiin päästy suoraan selittämällä, ettei Suomi enää jaksanut taistella - varsinkin siksi, että Saksa ei ollut lähettänyt lupaamaansa apua. Muullainen menettely olisi Kivimäestä kauneusvirhe.¹⁴⁸

Kivimäen muistiinpanojen mukaan lähettiläs oli siis sitä mieltä, että sopimus olisi pitänyt riitauttaa - kuten aikaisemmin oli suunniteltu - eikä suinkaan tehdä kauneusvirhettä selittämällä, ettei uusi presidentti ollut edeltäjänsä antaman sitoumuksen takana.¹⁴⁹ Toisin kuitenkin kävi: Mannerheimin tavatessa saksalaisen marsalkan Wilhelm Keitelin 17.päivänä elokuuta marsalkka ilmoitti, ettei katsonut olevansa sidottu von Ribbentropin kiristämään sitoumukseen.¹⁵⁰ Tätä ennen oli kuitenkin jo tunnusteltu mahdollisia rauhanehtoja Neuvostoliitolta, varmistettu taloudellisen tilanteen kestävyys Saksan avun lakkautta sekä muodostettu monien neuvottelujen jälkeen uusi hallitus, jonka pääministeriksi tuli entisen pääministerin Linkomiehen ehdotuksesta toimitusjohtaja Antti Hackzell. Uusi hallitus, joka muodostettiin entiseltä pohjalta, nimitettiin 8.8.¹⁵¹

Ruotsista saatavan avun määrän selvittyä alkoivat kiireiset neuvottelut Moskovan kanssa Tukholman välityksellä. Saksalaiset tiesivät tästä kehityksestä, mutta eivät tehneet mitään, vaikka Suomi katkaisi suhteensa monivuotiseen aseveljeensä 2.9. Vaikka Hitler olikin 3.päivänä syyskuuta päättänyt, että Suomea koskevat toimenpiteet tapahtuisivat sovinnollisissa merkeissä, hän antoi 13.päivänä syyskuuta käskyn toimista, joita on nimitetty Tanne Ost-operaatioksi. Käskyn mukaisesti saksalaiset yrittivät heti aamuyöllä 15.päivänä syyskuuta miehittää Suursaaren, mutta epäonnistuivat täydellisesti.¹⁵²

¹⁴⁸ Kivimäen kokoelma 2, s.153-155, VA.

¹⁴⁹ Kivimäen kokoelma 2, s.153-155, VA.

¹⁵⁰ Mannerheim, s.470-472; Polvinen 1980, s.89-91; Vehviläinen, s.163-165. Tervasmäki 1978, s.226 on virheellisesti merkitty päivämääräksi 16.8.

¹⁵¹ Linkomies, s.380; Polvinen 1980, s.191; Seppälä, s.259-260; Tervasmäki 1987, s.176-177.

¹⁵² Polvinen 1980, s.100-133; Tervasmäki 1987, s.190;

¹⁴⁵ Valtiopäivät 1944 Asiakirjat I-II N:o 55;

Valtiopäivät 1944 Pöytäkirjat I, s.519-523.

¹⁴⁶ Asetuskokoelma 1944, s.571; Valtiopäivät 1944

Asiakirjat I-II N:o 55; Valtiopäivät 1944

Pöytäkirjat I, s.531-533.

¹⁴⁷ Valtiopäivät 1944 Pöytäkirjat I, s.531-533.

Rauhanneuvottelujen alettua 14.päivänä syyskuuta ehdot osoittautuivat Mannerheimista "sotilaallisesti kauheiksi". Neuvottelujen aikana hän oli yhteydessä edellisen hallituksen aikaisen sisärenkaan kanssa, joka kannatti rauhan solmimista, koska solmimatta jättäminen voisi osoittautua kohtalokkaaksi. Syyskuun 19.päivänä Suomen valtuuskunta allekirjoitti rauhansopimuksen omalla vastuullaan. Tasavallan presidentin antama allekirjoitusvaltuutus oli kuitenkin jo matkalla kohti Moskovaa. Seuraavana päivänä hallitus antoi eduskunnalle esityksen N:o 70 "...laiksi Suomen Tasavallan ja Sosialististen Neuvostotasavaltain Liiton sekä Ison-Britannian ja Pohjois-Irlannin Yhtyneen Kuningaskunnan välisen rauhansopimuksen voimaansaattamisesta." Laki hyväksyttiin 23.päivänä eli nopeimmassa mahdollisessa ajassa.¹⁵³

8. PIENEN SISÄPIIRIN RATKAISU

Ryтин eroilmoituksessaan mainitsema sotilas- ja siviilihallinnon yhdistäminen oli pitkän aikavälin vaikutin eron takana. Asiaa korostettiin jatkuvasti jo helmikuusta 1944 lähtien. Varsinkin pääministeri Linkomies koki ao. yhdistämisen välttämättömäksi. Hänestä valta oli kanavoitava Mannerheimin käsiin, jotta marsalkka arvovallallaan pitäisi Suomen yhtenäisenä raskaiden rauhanehtojen jälkeen, jotka voisivat aiheuttaa sisäisiä erimielisyyksiä - varsinkin, jos jouduttaisiin sotaan Saksan kanssa. Myös presidentti Ryti korosti rauhankysymyksestä puhuessaan saksalaisten mahdollisesti aiheuttamia vaikeuksia. Hänestä saksalaisilla oli taipumus pitää kiinni saavuttamastaan. Tätä taipumusta ei Rytistä pitänyt aliarvioida. Saksalaisilla olikin Suomen ruodusta lipeämisen varalta

Vehviläinen, s.160 ja 166-167. Tosin 5.9.Hitler antoi käskyn hävittää vetäytymisen yhteydessä kaiken saksalaisten hallussa Suomessa olleen kiinteän omaisuuden. 20.Vuoristoarmeijan uusi komentaja, (Dietel menehtyi lento-onnettomuudessa ollessaan Saksassa vaatimassa Suomelle lisäapua suurhyökkäyksen jälkeen) kenraalileversti Rendulic kuitenkin pyrki välttämään välikohtauksia suomalaisten kanssa.

¹⁵³ Valtiopäivät 1944 Asiakirjat I-II, esitys N:o 70; Polvinen 1980, s.151; Tervasmäki 1987, s.190-195.

selvät sotilaalliset suunnitelmat, mutta niiden toteuttaminen epäonnistui. Viralliseen pääselitykseen eli vallan yhdistämiseen viittaa myös L.A.Puntilan ja Ryтин käymä keskustelu, jossa suunniteltiin ylipääällikkyuden siirtävän Rytille, mikäli Mannerheim kuolisi. Koko vallankeskittämiskeskustelun takana oli pyrkimys rauhaan.

Mitään varmaa siitä, olisiko Neuvostoliitto suostunut neuvottelemaan Ryтин johtaman Suomen kanssa, ei voida sanoa. Todennäköistä kuitenkin on, ettei henkilöllä ollut suurtakaan merkitystä Neuvostoliiton johdolle: varsinkin Pravda suomi Mannerheimia siinä missä Rytiä, Linkomiestä ja Tanneria. Kremlissä olisi mieluiten nähty Paasikivi Suomen presidenttinä. Henkilönvaihdosukaasi voidaan olettaa Kollontayn neuvottelukosketuksen aikaansaamisen nopeuttamiseen tähänneeksi oma-alotteiseksi vaatimukseksi.

Ryтин eron tarkan päivämäärän määräsivät Ribbentrop-sopimuksen aikaansaama sisäpoliittinen ristiriita sosiaalidemokraattien halutessa päästä pois raskaasta hallitusvastuusta - puolueen yhtenäisyys oli vaakalaudalla - sekä madame Kollontayn asettama aikaraja. Kollontayn vaatimus vaikutti ainakin Tanneriin, joka uhkasi vetää puolueensa pois hallituksesta, ellei asiaa ratkaistaisi nopeasti. Ryтин eroilmoitus annettiin juuri kesälomaltaan palanneelle eduskunnalle tapahtuneena tosiasiana. Laajempina syinä eron ajoittumisen takana olivat sotilaallisen tilanteen vakiintuminen sekä Saksan sotilaallisen ja poliittisen voiman heikentyminen. Eroilmoituksessa mainittu terveydellinen peruste eron oli pelkkä tekosyy, johon Ryti ei olisi halunnut vedota. Mannerheimin vaatimuksesta näin kuitenkin tehtiin - marsalkka halusi kaikessa presidentinvaihtoon liittyvässä välttää poikkeuksellisuuden leimaa, jonka presidentin vapaaehtoinen ero olisi painanut tapahtuman päälle. Heikentynyt terveys viittasi hallitusmuodossa mainittuun pysyvään esteeseen, jonka perusteella tapahtunut ero ei ole poikkeuksellinen. Erosta ja Mannerheimin tulosta valtionhoitajaksi päättivät viime kädessä Mannerheim ja Ryti, mutta Linkomiehen aloite ja

jatkuva työpanos asiassa, Waldenin ja Ramsayn välitystyö sekä Tannerin painostus olivat kaikki oleellisen tärkeitä asian etenemisen ja sen ratkaisun kannalta.

Se, että Mannerheimista tuli presidentti eikä valtionhoitaja, oli Mannerheimin oma ratkaisu, jonka motiivina oli jälleen halu välttää kaikkea poikkeuksellista. Laille tarkan muodon antoi Linkomies Mannerheimin ohjeiden pohjalta. Eduskunnalla ei ollut asiassa juuri muuta kuin kumileimasimen rooli. Valinta kohdistui Mannerheimiin etupäässä sisäpoliittisista syistä - huomioon toki otettiin Saksan yhä silloin omaama melko vahva poliittinen ja sotilaallinen asema sekä Mannerheimin eräänlainen puhtaus politiikassa. Mannerheim oli ollut päämajassa eikä näkyvästi mukana politiikassa, joten ajateltiin maailmansodan voittajien suhtautuvan häneen myötämielisemmin kuin Rytin sekä Neuvostoliiton ehkä mielellään neuvottelevan hänen kanssaan.

Mannerheimin voidaan todeta jo viimeistään kesästä 1944 lähtien alkaneen käyttää presidentille kuuluvaa valtaa - tämä ei tapahtunut virallisesti, mutta kylläkin kulisien takana. Juuri Mannerheimin kanta määräsi ns. Ribbentrop-sopimuksen solmimisen siinä muodossaan kuin se loppujen lopuksi tehtiin. Tässä kysymyksessä ei tosin voi ohittaa Linkomiehen osuutta. Mannerheimin asema ei kuitenkaan muuttunut mitenkään äkillisesti - ylipäälliköstä oli jo 7.12.1939 Kallion antaman määräyksen mukaan tullut presidenttiin rinnastettava tekijä. Kevään 1944 kuluessa marsalkan valta kattoi jo tärkeimmätkin poliittiset kysymykset. Hän käytännössä päätti - ei vain ollut eräänlaisena sotilaallisena asiantuntijana - olivatko kulloisetkin neuvottelu- tai rauhanehdot sotilaallisesti mahdolliset tai oliko välttämätöntä suostua Saksan liittovaatimuksiin. Mannerheimin tultua presidentiksi oli hänelle käytännössä suotu vuoden 1918 kaltainen rajoittamaton toimintavapaus - jollei enemmänkin.

Ribbentrop-sopimus ei osoittautunut ainoaksi eroa selittäväksi tekijäksi, vaan yhdeksi asiaan vaikuttaneeksi

seikaksi, joka ilmeisesti olisi voitu poistaa myös riitauttamalla sopimus. Varsinkin sisäpoliittinen kehitys kuitenkin johti Rytin väistymiseen Mannerheimin tieltä: marsalkalla oli jo ennen "valintaansa" presidentiksi käytännössä käsissään korkein sotilaallinen- ja siviilivalta. Lainsäädännöllinen vahvistus Rytin erolle ja Mannerheimin presidenttiydelle oli tosiasiallisesti vain tapahtuneen toteamista. Mikään Paasikiven uumoilema pako Rytin ero ei ollut, vaan tarkkaan laskelmoitu operaatio, johon monet poliittiset sekä henkilökohtaiset tekijät kietoutuivat ja jota edellä mainittujen poliitikkojen sisäpiiri kauan suunnitteli. Päätaivoitteena kaiken tämän takana oli johtaa Suomi yhtenäisenä, itsenäisenä valtiona rauhaan tasapainoilemalla Neuvostoliiton ja Saksan välissä.

LÄHDELUETTELO:1) **ARKISTOLÄHTEET:****Valtionarkisto: (VA)****Sotasyyllisyysoikeuden arkisto**

- Asiakirjat IV(ak. IV).
- Asiakirjat II(ak. II).
- Pöytäkirjat I(ptk. I).
- Risto Rytin päiväkirja 17.4.1940-22.5.1944.

G. A. Gripenbergin kokoelma

- Gripenbergs dagbok 1944 I.

T. M. Kivimäen kokoelma

- Kansio 2.

J. K. Paasikiven kokoelma

- Kansio IV:27.

L. A. Puntilan kokoelma

- Kansio 2.
- Kansio "Tilannekatsauksia 1943-1944".

Risto Rytin kokoelma

- Kansiot 1, 9 ja 32.

Väinö Tannerin kokoelma

- Kansio 42.

Väinö Voionmaan kokoelma

- Kansio 1a.

Sota-arkisto:**Kenraali Heinrichsin kokoelma**

- PK1172/46.

Yhtyneitten Paperitentaitten Keskushallinnon Arkisto:**Rudolf Waldenin kokoelma.**2) **PAINETUT LÄHTEET:****Asetuskokoelma 1944.****Valtiopäivät 1944 Asiakirjat I-II.****Valtiopäivät 1944 Pöytäkirjat I.**3) **JULKAISTU ALKUPERÄISAINESTO:****Voionmaa Väinö**

Kuriiripostia 1941-1946.
Helsinki 1971.

4) **KIRJALLISUUS:****Ahto, Sampo**

Aseveljet vastakkain. Lapin sota
1944-1945. Hämeenlinna 1980.

Blomstedt, Yrjö

K. J. Ståhlberg.
Valtiomieselämäkerta.
Helsinki 1969.

Blücher, Vipert von

Ödesdigra år. Diplomatska minnen
från Finland 1935-1944.
Helsingfors 1950.

Erfurth, Waldemar

Sotapäiväkirja vuodelta 1944.
Porvoo 1954.

Hauge, Kaare

Alexandra Mikhailovna Kollontay:
The Scandinavian period 1922-1944.
Michigan 1971.

Hirvikallio, Paavo

Tasavallan presidentin vaalit
Suomessa 1919-1950. Porvoo 1958.

Jokipii, Mauno

Jatkosodan synty. Tutkimuksia
Saksan ja Suomen sotilaallisesta
yhteistyöstä 1940-41. Keuruu 1987.

Juva, Einar W.

Rudolf Walden 1878-1944.
Porvoo 1987.

Jyränki, Antero

Presidentti. Tutkimus Suomen
valtionpäämiehen asemasta
1919-1976. Juva 1981.

Jyränki, Antero

Sotavoimain ylin päällikköys.
Tutkimus tasavallan presidentille
HM 30:n nojalla kuuluvasta
toimivallasta ja sen käyttämisestä.
Suomalaisen lakimiesyhdistyksen
julkaisuja A-sarja N:o 76.
Vammala 1967.

Kallenautio, Jorma

Suomi katsoi eteensä. Itsenäisen
Suomen ulkopoliitiikka
1917-1955. Helsinki 1981.

Kollontay, Aleksandra

Madame Kollontayn muistelmat hänen
itsensä kertomana. Helsinki 1946.
Käännös teoksesta "And Dreams Came
True".

Linkomies, Edwin

Vaikea aika. Suomen pääministerinä
sotavuosina 1943-44. Keuruu 1980.

Mannerheim, C. G.

Muistelmat. Toinen osa.
Helsinki 1952.

Myllyniemi, Seppo

Suomi sodassa 1939-1945.
Keuruu 1982.

Paasikivi, J. K.

Toimintani Moskovassa ja Suomessa
1939-1941. Juva 1979.

Paasikivi, J. K.

J. K. Paasikiven päiväkirjat
1944-1956 I-II. Toimittaneet
Blomstedt, Yrjö ja Klinge, Matti.
Juva 1985.

Palm, Thede

Moskova 1944. Aseleponeuvottelut
maaliskuussa ja syyskuussa
1944. Jyväskylä 1978.

- Polvinen, Tuomo** Barbarossasta Teheraniin. Suomi kansainvälisessä politiikassa 1 1941-1943. Juva 1979.
- Polvinen, Tuomo** Teheranista Jaltaan. Suomi kansainvälisessä politiikassa 2 1944. Juva 1980.
- Rusi, Alpo** Lehdistöensuuri jatkosodassa. Sanan valvonta sodankäynnin välineenä 1941-1944. Kokemäki 1982.
- Seppinen, Ilkka** Suomen ulkomaankaupan ehdot 1939-1944. Historiallisia Tutkimuksia 124. Helsinki 1983.
- Seppälä, Raimo** Rudolf Walden isänmaan mies. Keuruu 1981.
- Skyttä, Kyösti** Ei muuta kunniaa. Risto Rytin kujanjuoksu 1939-1945. Helsinki 1971.
- Soikkanen, Hannu** Kohti kansanvaltaa 2 1937-1944. Joensuu 1987.
- Soikkanen, Hannu** Sota-ajan valtioneuvosto. Teoksessa Valtioneuvoston historia 1917-1966 II. Helsinki 1977.
- Tanner, Väinö** Suomen tie rauhaan 1943-44. Helsinki 1952.
- Tervasmäki, Vilho** Mannerheim. Valtiomies ja sotapäällikkö talvi- ja jatkosodan käännekohdissa. Hämeenlinna 1987.
- Tervasmäki, Vilho** Puolustushallinto sodan ja rauhan aikana 1939-1978. Hämeenlinna 1978.
- Turtola, Martti** Erik Heinrichs - Mannerheimin ja Paasikiven kenraali. Keuruu 1988.
- Vehviläinen, Olli** Saksa ja Suomen irtautuminen jatkosodasta. Teoksessa Jatkosodan kujanjuoksu. Toimittanut Vehviläinen, Olli. Juva 1982.
- Virolainen, Johannes** Sanoi Paasikivi. Muistelmia 1940-luvun vaikeilta vuosilta. Keuruu 1983.
- Wigforss, Ernst** Minnen III 1932-1945. Stockholm 1954.
- Virkkunen, Sakari** Ryti. Myrskyajan presidentti. Keuruu 1985.

5) MUUT:

- Menger, Manfred** Suomen merkitys Saksan sodankäynnille toisessa maailmansodassa. Luento Tampereen Yliopiston Historiatieteen laitoksella 9.11.1988.
- Pravda** 1944, numerot: 9.2., 18.2., 28.2., 13.5., 12.6, 14.-19.6., 25.6., 29.6., 2.7. ja 9.7.

Liite 1

Presidentti Rytin Hitlerille osoittama kirje 26.6.1944
 "An den Führer des Grossdeutschen Reiches, Adolf Hitler.

Helsinki, den 26. Juni 1944.

Excellenz,

Unter Bezugnahme auf die Besprechungen mit Reichsaussenminister von Ribbentrop möchte ich meiner Genugtuung darüber Ausdruck geben, dass Deutschland dem Wunsche der Finnischen Regierung auf Waffenhilfe entsprechen wird, und der finnischen Wehrmacht im Hinblick auf die russischen Angriffe in Karelien sofort durch Entsendung von deutschen Truppen und Material Hilfe leistet. Ich habe ferner von der vom Reichsaussenminister gemachten Zusage Kenntnis genommen, dass das Deutsche Reich auch in Zukunft Finnland jede ihm mögliche militärische Hilfe gewähren wird, um gemeinsam mit der finnischen Wehrmacht den russischen Ansturm auf Finnland zurückzuschlagen.

Ich darf Ihnen bei dieser Gelegenheit versichern, dass Finnland entschlossen ist, an der Seite Deutschlands den Krieg gegen Sowjetrußland so lange zu führen, bis die Bedrohung, der Finnland durch Sowjetrußland ausgesetzt ist, beseitigt ist. In Anbetracht der waffenbrüderlichen Hilfe, die Deutschland Finnland in seiner gegenwärtigen schweren Situation gewährt, erkläre ich als Präsident des Finnischen Staates, dass ich nur im Einvernehmen mit Deutschen Reichsregierung Frieden mit der Sowjetunion schliessen werde und nicht zulassen werde, dass die von mir ernannten finnischen Regierungen oder sonstige Persönlichkeiten Waffenstillstands- oder Friedensbesprechungen oder diesen Zwecken dienende Verhandlungen ohne Einvernehmen mit der Deutschen Reichsregierung führen.

Ich bitte Eure Excellenz die Versicherung meiner freundschaftlichen Ergebenheit entgegenzunehmen."¹⁵⁴

Vapaa käännös Rytin kirjeestä Hitlerille:

Suur-Saksan valtakunnan Johtajalle Adolf Hitlerille.

Helsinki 26. kesäkuuta 1944.

Ylhäisyys,

Viitaten ulkoasiainministeri von Ribbentropin kanssa käymiini keskusteluihin haluan lausua tyydytykseni siitä, että Saksa tulee täyttämään Suomen hallituksen toivomuksen, joka koskee aseellista apua ja että se, huomioon ottaen venäläisten hyökkäykset Karjalassa, viipymättä antaa apua Suomen sotavoimille lähettämällä saksalaisia jouk-

koja ja materiaalia. Lisäksi olen ottanut huomioon ulkoasiainministerin Teidän nimissänne antaman lupauksen, jonka mukaan Saksan valtakunta tulevaisuudessakin tulee antamaan Suomelle kaikkea sen omien mahdollisuuksien rajoissa olevaa sotilaallista apua, torjuakseen yhdessä Suomen sotavoimien kanssa venäläisten Suomea vastaan tekemän rynnistyksen. Saan tässä yhteydessä vakuuttaa Teille, että Suomi on päättänyt käydä Saksan rinnalla so-
 taa Neuvostovenäjää vastaan, kunnes uhka, jolle Suomi on alttiina Neuvostoliiton taholta, on poistettu. Huomioon ottaen sen aseveljen avun, jota Saksa antaa Suomelle sen nykyisessä vaikeassa asemassa, vakuutan Suomen tasavallan presidenttinä, etten muuten kuin yhteisymmärryksessä Saksan valtakunnan kanssa tee rauhaa Neuvostoliiton kanssa enkä salli, että nimittämäni Suomen hallitus tai kukaan henkilö ryhtyy aselepoa tai rauhaa koskeviin keskusteluihin tahi näitä tarkoituksia palveleviin neuvotteluihin muuten kuin yhteisymmärryksessä Saksan valtakunnan hallituksen kanssa.
 Vakuutan Teidän Ylhäisyydellenne ystävällistä uskollisuutani.

¹⁵⁴ Rytin kokoelma 32, jäljennös presidentti Rytin kirjeestä Hitlerille 26.6.1944. (Tervasmäki 1978, s.221 suomennoksesta saattaa saada hiukan väärän kuvan: Ryti viittaa käymiinsä keskusteluihin von Ribbentropin, ei Hitlerin kanssa.)

Liite 2

"Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi tasavallan presidentin määräämisestä ilman vaalia.

Suomen hallitusmuodon mukaan kuuluu tasavallan presidentille myös puolustusvoimain ylin päällikkyyks, jonka hän sodan aikana voi toiselle luovuttaa; niin onkin tapahtunut. Vaikeissa ja vakavissa valtiollisissa olosuhteissamme on kuitenkin osoittautunut toivottavaksi keskittää ylin toimeenpanovalta sekä sotilas- että siviilihallinnon alalla samalle henkilölle. Tässä vakaumuksessa on Tasavallan Presidentti ilmoittanut luopuneensa toimestaan. Presidentin päätökseen on vaikuttanut myös se, että hänen terveytensä monivuotisen raskaan vastuun ja työtaakan johdosta on käynyt horjuvaksi.

Tasavallan presidentin toimi on siten joutunut avoimeksi. Hallituksen mielestä ei nykyisessä uhanalaisessa tilanteessa presidentin vaalia voida toimittaa säädettyssä järjestyksessä. Tämän vuoksi olisi tasavallan presidentti tällä kertaa määrättävä välittömästi lailla eli siis ilman vaalia. Sellaiseen järjestelyyn voidaan epäilyksittä ryhtyä, kun tasavallan presidentiksi on saatavissa Suomen marsalkka, vapaaherra Mannerheim, joka nauttii maassamme jakamatonta kunnioitusta sekä ehdotonta luottamusta ja on aikaisemminkin maamme kohtalonhetkinä toiminut valtion päämiehenä, ollessaan valtiohoitajana. Harkitessaan mahdollisuuksia asian järjestämiseksi maan etua parhaiten vastaavalla tavalla Hallitus on nimittäin tiedustellut Suomen marsalkalta, ottaisiko hän vastaan tasavallan presidentin tehtävät ja saanut tietää, että Suomen marsalkka on valmis Hallituksen ja Eduskunnan toivomuksesta asettumaan maansa käytettäväksi.

On luonnollista, että kun mainituin tavoin lailla määrätyn tasavallan presidentin toimikausi päättyy tai hän luopuu toimestaan tahi tulee pysyväksi estyneeksi, uusi presidentti on valittava Suomen hallitusmuodossa säädettyssä järjestyksessä. Tästä on kuitenkin ehdotettuun lakiin otettu myös nimenomainen säännös.

Ottaen huomioon Suomen marsalkan suuren vastuun puolustusvoimien ylipäällikön tehtävien välittömästä hoitamisesta, olisi saatettava mahdolliseksi keventää hänen työtaakkaansa varaamalla hänelle oikeus siirtää eräät presidentin tehtävät pääministerille.

Asian luonnosta johtuu, että ehdotettu laki, joka on säädettävä siinä järjestyksessä kuin perustuslaista on sanottu, olisi käsiteltävä kiireellisenä.

Sen mukaisesti, mitä edellä on lausuttu, annetaan Eduskunnan hyväksyttäväksi seuraava lakiehdotus:

Laki

tasavallan presidentin määräämisestä ilman vaalia. Eduskunnan päätöksen mukaisesti, joka on tehty valtiopäiväjärjestyksen 67§:ssä määrättyllä tavalla, säädetään:

1 §

Tasavallan Presidentin luovuttua toimestaan määrätään poikkeamalla siitä, mitä Suomen hallitusmuodossa ja muissa laeissa on säädetty tasavallan presidentin valitsemisesta, hänen jälkeensä uusi presidentti ilman vaalia välittömästi tässä laissa.

2 §

Tasavallan presidentin toimi uskotaan Suomen marsalkka, vapaaherra Carl Gustaf Emil Mannerheimille, joka astuu toimeensa heti, kun tämä laki on tullut voimaan.

3 §

Kun tasavallan presidentti Mannerheimin toimikausi päättyy tai hän muutoin luopuu presidentin toimestaan tahi tulee siitä pysyvästi estyneeksi, on uusi tasavallan presidentti valittava, niin kuin Suomen hallitusmuodossa ja muissa laeissa siitä on säädetty.

4 §

Tasavallan presidentti Mannerheimilla on oikeus joko kokonaan tai osittain siirtää ne tehtävänsä, jotka koskevat asetusten antamista, armahdusvallan käyttämistä, erivapauden myöntämistä, Suomen kansalaiseksi ottamista sekä virkaan nimittämistä ja virasta vapauttamista. Pääministerille 1 momentin nojalla siirretyt asiat käsitellään samassa järjestyksessä, kuin tasavallan presidentille kuuluvien asiain käsittelystä on säädetty. Helsingissä 1 päivänä elokuuta 1944. Tasavallan presidentin tehtävien hoitajana Pääministeri EDWIN LINKOMIES.

Oikeusministeri Oskari Lehtonen."155